Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

REDIGERET AF

HAL KOCH

DET DANSKE FORLAG
KØBENHAVN

Hefte 2 December 1943 2. Aargang

DANSKE HOFPRÆSTER

Af Professor, Dr. theol. *P. G. Lindhardt.*

I.

At være hofpræst er ikke let. Det er ikke tilfældigt, at forholdet mellem Johannes Døberen og kong Herodes ofte anvendes som billede på hofpræstens stilling til sin herre. For sin samvittigheds og for sagens skyld skal han sige sandheden, for sin stillings skyld er han ofte nødt til at være diplomat, og det giver en ejendommelig spænding i hans tilværelse. Morsomt anvender en præst, som i det 18. årh. kaldedes til hofpræst (efter først at have været feltpræst) netop døberens exempel: da h a n var feltpræst og prædikede for soldater, spiste græshopper og gik i kameluld, var han lykkelig og havde fremgang, da han kom til hoffet, vakte hans tale kun fornærmelse, og tilsidst mistede han hovedet. Prædikanten leger med tanken om en lignende skæbne for sig selv, men det e r kun leg.

Et egentligt hofpræsteembede havde Danmark ikke før reformationen; kongerne før den tid havde naturligvis deres kapellaner, og de havde mange præsteviede mænd i deres embedstjeneste, men først da prædiken blev gudstjenestens centrum, fik kongen en rigtig *hofprædikant*, der naturligvis samtidig var skriftefader; deraf udviklede embedet som konfessionarius sig (det består endnu), men samtidig blev der flere hofprædikanter, som regel 2 dan-

ske og 2 tyske. Ved begyndelsen af forrige årh. forsvandt så det tyske og ved midten af årh. det danske hofpræsteembede.

Danske hofprædikanter har været meget forskellige; der har været både den kraftige og dristige type, som sagde sandhed nok så usminket, tit krydret med et forsonende vid, og der har været andre og svagere typer, som — især i den ældre enevældes tid — lod sig nedværdige til kryberi for kongemagten og alt, hvad kongeligt var. Om nogle enkelte skikkelser i denne lange række på godt og ondt skal disse to artikler handle.

Skønt der altså ikke var egentlige hofprædikanter før reformationen, vil vi dog begynde med *Poul Helgesen* og hans forhold til *Chr. II*. Poul Helgesen er en af de største skikkelser i vor kirkehistorie. Han blev siden beskyldt for at være en »Vendekåbe«, fordi han først skulde have holdt med Luther og siden var faldet fra. Men sagen er, at han aldrig havde holdt med Luther. Han var ivrig for kirkens reformation, men noget brud vilde han ikke høre tale om; reformen skulde komme fra kirken selv og føre til en renselse af den, så den vendte tilbage til gamle tiders bedre kirkelige liv. Hele forfaldet og alle misbrugene i senmiddelalderen havde en bitter fjende i ham. Da derfor Luther begyndte sin kritik kunde Poul Helgesen godt føle sig enig med ham, men da det viste sig, at reformationen førte til kirkebrud, blev han stående, hvor han hele tiden havde stået, og bekæmpede Luther og hans danske disciple, der forresten næsten alle også var Helgesens disciple, uddannet af ham under hans lærervirksomhed ved universitetet.

Chr. II havde også tanker om kirkens reform; der er ingen grund til at tvivle på, at de udsprang af oprigtig

interesse for kirkens vel, men det kan ikke nægtes, at han tilstræbte kirkens delvise nationalisering og løsnelse af dens forbindelse med Rom. I reformiveren fandt de to hinanden, Poul Helgesen nød i høj grad godt af kongens gunst; men efterhaanden som Chr. II. efter Dyvekes død tabte sin sjælelige balance og begik en række overgreb af den voldsomste art mod danske og svenske bisper og klostre, måtte Helgesen vende sig fra ham; han søgte på forskellig måde at indvirke på ham til det gode, men følte, at han kæmpede mod trolddom og onde magter, som havde besat kongens sind, og som sin samtid var han ikke i tvivl om, at det var den trolddomskyndige Sibrit, der havde forhexet kongen.

Til et dramatisk sammenstød kom det så Sct. Hans dag i 1522, da Helgesen i en prædiken for kongen benyttede texten til at tale om »Herodes og hans bolerske Herodias' Grusomhed« på en sådan måde, at Chr. II blev dybt krænket. Helgesen måtte flygte over hals og hoved, truet på livet, og alle gunstbevisninger til ham og hans klosterorden blev taget omgående tilbage. Helgesen rejste til Aarhus og blev aktiv deltager i den rejsning, der kort efter fordrev Chr. II fra landet.

Chr. III var som bekendt en oprigtig kristen; at reformationen plyndrede kirken indtil fattigdom og gjorde kongen tre gange så rig på jordegods som før, må ikke forstås sådan, at kongens fromhed var hyklet; intet tyder på det. Plyndringen var en følge af den usalige forbindelse mellem reformationen og fyrsterne, som var knæsat i Tyskland, og som endte med at gøre det meste af reformationens resultater lidet betydelige. Et eksempel på kongens fromhed giver fortællingen om hans nye hofpræst *Andreas Martini*, der, en dag han hørte kongens skrifte-

mål, brugte de kgl. titler i sin tiltale. Kongen sagde så: »Mester Andreas, skal jeg lære jer at absolvere (dvs. tilsige syndsforladelsen) folk? Jeg kommer her til Eder, ikke som konge, men som en arm synder, og hedder her ikke allernådigste herre, men kun slet og ret Christian. Men I er der i Guds sted og handler med mig, ikke blot som et menneske, men som en Christi tjener, derfor skal I kun lade alle titler fare«.

Den lutherske tro, som Chr. III havde været hengiven, siden han som ganske ung oplevede at se Luther for rigsdagen i Worms, viste sig trods alle åndelige anfægtelser at holde til det sidste. Intet kan være mere opbyggeligt end beskrivelsen af den nytårsdag 1559, da kongen døde på Koldinghus, bevidst til det sidste, ordnende alt for sin familie og for sit rige med største betænksomhed og sindsro, og dog hele tiden henvendt på at tale med sine hofpræster, høre dem prædike, modtage syndsforladelsen, synge lange tyske salmer efter hukommelsen og tilsidst roligt opgive ånden under ordet fra salme 103 om Gud, der forbarmer sig som en fader over sine børn. Det er ikke underligt, at hofpræsten, mag. *Noviomagus*, hvis far netop var død, »måtte tilstå sig at have fået mere trøst af kongen, end han vidste at give ham«.

Da *Fred. II* kom til, ventede man i hofkredse vistnok, at kursen skulde blive lagt om, nu «præstekongen« var død; i en vis forstand slog det ikke til. Forandringer i det overleverede forekom ikke, tværtimod stivnede reformationen nu så temmelig, både hvad læretype og menneskетype angik, men det er sikkert nok, at tonen ved hoffet blev en anden; den tyske hofpræst *Bacmeister* fik det snart at mærke: da han »efter sit embedes pligt tog sig den frihed at straffe (d. v. s. fordømme) de ved hove

i svang gående synder, faldt han i hofbetjentenes had, som gjorde anslag imod ham, enten for at formindske hans salarium eller skille ham ved embedet«, og Bacmeister var åbenbart ikke den mand, der kunde tage handsken op, han overtog et professorat i Rostock og var ikke siden til at hale derfra.

Lidt senere blev *Anders Sørensen Vedel* hofpræst i 12 år, kun 26 år gl. ved sin udnævnelse. Kongen og regeringen opmuntrede i høj grad hans historiske studier og fritog ham som bekendt til sidst for præsteembedet, for at han i fred i Ribe kunde fuldføre den store Danmarkshistorie, der skulde kaste glans over kongehuset; hvordan det gik, er der tidligere i dette tidsskrift berettet om. 1588 døde Fred. II. Vedel holdt mindetale i Ribe domkirke, og her faldt de berømte ord: »Man mener vel, at dersom Hans Nåde kunde haft årsag for fremmede fyrsters og udlændiske legaters og andre sine gode mænds daglige omgængelse at holde sig fra den almindelige, skadelige drik, som nu over al verden blandt fyrster, adel og menigmand altfor meget gængs er, da synes det for menneskelige tanker og øjne, at Hans Nåde kunde levet mangen god dag længer. Men dette er nu forgæves at disputere om; døden vil have en årsag«.

Og Vedels efterfølger som hofpræst, *Christoffer Knoff*, sagde i sin ligprædiken med en hentydning til, hvordan Noa havde sat sin ære til ved fylderi: »Som Noas fromme børn ville vi dække vor faders skam«.

Den slags udtalelser viser, at det gamle patriarkalske forhold til kongen endnu var iorden; danske mænd var ikke bange for at tale rent ud om kongens iøjnefaldende svagheder, kongen var et menneske og bedømtes som sådan; man var langt fra enevældens næsegruse smiger,

hvor kongen jo i virkeligheden er en halvgud, og kun, hvor det drejede sig om udlændinge som den ovenfor omtalte tysker Andreas Martini, møder man kryberiet for fyrsten. Det patriarkalske forhold bevaredes også igennem hele *Chr. IV.*s tid.

Hofpræsteembedet var ofte kun et springbræt for en ærgerrig mand, f. ex. til bispestolen; mange af dem, der i tidens løb har beklædt de fremtrædende stillinger i kirken, har været knyttet til hoffet som præster eller også som opdragere for kongebørn — ægte eller uægte. Et strålende exempel på lynkariere var digteren *Anders Arrebo;* kun 21 år gl. blev han Chr. IV.s hofpræst, og kun 31 år gl. forfremmet til kongedømmets mest udstrakte bispeembede: Trondheim, der den gang gik fra Dovre til Kirkenes. Det var jo en usædvanlig kgl. nåde; men den skulde snart vende sig. Arrebo var rapmundet og lod gerne sit vid spille; det indbragte ham et solidt fjendskab fra byfogeden og lensmanden i Trondheim, og da han tilmed var ungdommelig lystig og ubetænksom, var der nok for en modstander at hænge sig i. Ved et brylup dansede han af hjertens lyst med i en dans, hvor det afgørende var, at parrene kyssede hinanden, og siden skal han i en stor sal, hvor mænd og kvinder efter tidens skik sov sammen, have opført sig utilbørligt overfor et par unge damer, han havde danset med aftenen før. Rygterne løb; som næsten altid, når en mand i en fremtrædende stilling, skal snigløbes, var de $^{9}/_{10}$ løgn og $^{1}/_{10}$ uforsigtighed; men de bed sig godt fast, og Arrebo lod folk snakke; han havde god samvittighed og morede sig uden smålige hensyn til den kjole, han bar; en gang, han ved et bal ikke var tilfreds med orkestret, greb han trommestikkerne for selv at regulere takten, og byfoge-

den ironiserede han over af et godt hjerte. Tilsidst havde rygterne dog fået et så fornærmeligt præg, at han måtte gøre noget, selv den bedste samvittighed var ikke nok; han rejste til Kbhvn. og fik der ordre til at rense sig ved en retssag, og i den blev Arrebo ved sine modstanderes juridiske snedighed og menneskelige underfundighed i stedet for anklager i virkeligheden anklaget; han forløb sig flere gange. Sagen indankedes for kongen, der var alvorligt opbragt; han anerkendte ikke, at Arrebo faktisk havde renset sig for rygterne, han vilde heller ikke forstå, at det var samme røde blod i Arrebos årer som i hans egne, der havde fået ham til at sløse lidt med sin værdighed; han var hidsig og hævngerrig, og nu skulde der statueres et exempel, — og det blev der: Arrebo blev uden al nåde og pension afsat fra sit embede og henlevede lang tid i yderste fattigdom med sin store familie. I disse trange år var det, at han begyndte at sysle med Davids salmer, det 17. årh. religiøse yndlingsbog, og han gendigtede dem i de formelt set skønneste vers, der hidtil var skrevet på dansk. For den danske poesi blev Arrebo en sand stormand. I sine sidste år var han atter i nåde, og han døde 1637 som præst i Vordingborg.

Store dele af den danske adel var i denne sin glanstid foregangsmænd i det kirkelige og kulturelle arbejde; men der var selvsagt også adelsmænd af en ganske anden type, og nu var adel og gejstlighed ikke længere som i katolicismens tid ligestillede stænder; gejstligheden havde tabt næsten al sin ydre anseelse ved reformationen, præsterne kom i adelens vold lige ned til det, at en ny præst kunde blive tvunget til at tage en aflagt adelig elskerinde til hustru, om han vilde have kaldet. Utallige er de Overgreb, som danske adelsmænd har be-

ham, og til det tredie, at det netop var sådan en præst, man skulde have ved hoffet.

Der var en anden af Chr. IV.s hofpræster, som man havde mindre ære af; det var den yngre *Peder Vinstrup*, søn af Sjællands biskop af samme navn, som var blevet Biskop i Lund; under svenskekrigene tjente han ikke sit fædreland vel; det hed sig, at det var hans skyld, at tvivlspørgsmaalet, om Hven hørte til Sjælland eller Skåne, blev afgjort til Sveriges fordel ved afståelsen i 1658; man formodede, at det skyldtes, at han vilde indynde sig hos sine nye herrer, ja, man sagde også, at det var fordi »han var en stor elsker af harer og kaniner, hvoraf der fandtes en stor mængde på øen.« Det var måske også ham, der fik Karl XI til at anlægge Lunds universitet for at hindre skånske studenter i at rejse til Kbhvn; han blev ialtfald det nye universitets kansler og første teolog og adledes under navnet Himmelstierna. På sine gamle dage måtte han opleve bitre bebrejdelser af den danske konges ministre, da Chr. V under den skånske krig havde besat Lund. For eftertiden står han vel kun med delvis ret som en forræder, men dog som en, der, i en for Danmark farlig tid, havde altfor let ved at tilpasse sig de nye forhold. Endnu en mand fra før 1660 skal nævnes — efter enevælden bliver hofpræstestillingen en helt anden, og derom skal berettes en anden gang — det er »studenterpræsten«, den første sognepræst til Trinitatis i Kbhvn, *Jens Justesen Berg*. Det er kendt — om ikke andet steds fra så fra den betagende skildring i J. P. Jacobsens Marie Grubbe — hvordan han, efter at allerede den kgl. konfessionarius forsmædeligt var hældt ud, ved sit kraftige sprog og sin utvetydige forkyndelse af himmel og helvede, brød *Ulrik Christian Gyldenløves* stridige sind,

Frederiksborgmuseet. C. Chr. Andersen.

Præsten Ole Vind prædiker for Christian IV.

Frederiksborgmuseet. A. Wuchters.

Ove Juel.

så han kunde dø i fred. Det skete midt under Kbhvns belejring 1658; selve kilderne er magre nok, men J. P. Jacobsens grundige milieustudier og intuition har over temaet formet en af de med rette berømteste scener i vor literaturhistorie.

Litteratur:
D. Zwergius: Den siellandske Cleresie. 1754.
Pontoppidan: Annales Ecclesiæ Danicæ. 1741—(51).
Dansk Biografisk Leksikon, 3—4.

P. G. Lindhardt, f. 1910, Dr. theol. 1939, Præst ved Aarhus Domkirke 1940, Professor ved Aarhus Universitet (Kirkehistorie) 1942.

Har skrevet: Artikler i danske og udenlandske videnskabelige Tidsskrifter, Konfirmationens Historie i Danmark, 1936, Peder Herşleb I, 1939, Danmark og Reformkoncilierne, 1942, Bibelen og det danske Folk, 1942.

KARL DEN TIENDE GUSTAV OG OVE JUUL

Af *D. S. Copmann.*

Den 14de Februar 1658 stod den svenske Konge Karl den 10de Gustav med sin Hær ved Køge Kro, to Mil fra Danmarks værgeløse Hovedstad. Siden den ulykkelige Brømsebro Fred, hvor Danmark for første Gang havde afstaaet Land til Sverige, længtes den danske Konge og det danske Folk efter Oprejsning. Da Karl Gustav blev optaget af Krig med Polen, brød Danmark Freden, stolende paa fremmed Hjælp, skønt Hæren var daarlig, og Landet, i Modsætning til Sverige manglede dygtige Hærførere og Statsmænd. Imidlertid svigtede Krigslykken Svenskerne i Polen, og Karl Gustav vendte sine Vaaben mod Danmark, oversvømmede Jylland, indtog Fæstningen Frederiksodde, (Fredericia) og førte, takket være den haarde Frost, sin Hær over Sunde og Bælter til Sjælland.

Den 14de Februar sendte Kong Frederik den 3die Bud efter Adelsmanden Ove Juul til Willestrup og Bregentved, at han straks skulde møde paa Slottet. Ove Juul, en i Statens Tjeneste meget brugt og brugbar Mand, havde i to Aar været ansat ved det danske Gesandtskab i Stockholm og en Tid ledsaget Karl Gustav paa hans Felttog i Polen. Altsaa kendte han den svenske Konge personlig og at dømme efter det Raad, han gav Frederik den Tredie, har han været klar over, at Karl Gustavs Vilje kunde

svigte i det afgørende Øjeblik. Det var denne Vaklen, der Aaret efter lod ham standse sin Hær paa Valby Bakke i Stedet for straks at storme København, saa havde hans Sejer og Danmarks Undergang været sikker.

Ove Juuls Raad til Frederik den Tredie var følgende: Man skulde sende en Mand til den svenske Konge med Fuldmagt til at forhandle og derved standse Fremrykningen. Ved at forhale Tiden vilde København faa en Mulighed for Forsvar. Kongen bifaldt Forslaget og befalede Raadgiveren selv at udføre Planen. Gennem dennes efterladte Dagbog kan Eftertiden følge de mange Rejser, Ove Juul foretog som Mægler mellem Nordens to Monarker.

Ved Midnatstid begav Ove Juul sig af Sted. Snedriverne laa højt, og Kanen væltede flere Gange. Da Maalet var nær, blev Ove Juul arresteret af en svensk Vagtpost, som satte ham en Pistol for Brystet. En Ritmester kom til og førte ham til Hovedkvarteret. Her laa Soldaterne som døde Kroppe og sov paa Gulvet, saa den danske Konges Afsending maatte holde til i Bryggerset hos Kuskene. Paa egen Haand begav han sig til Kongens Bopæl og blev lovet Audiens. I Forgemakket traf han gamle Bekendte fra sit Sverrigsophold, alle tog vel imod ham. Da fik han Øje paa Korfitz Ulfeldt i det næste Værelse og gik ind til ham og bad ham nu i Gerning vise, at han endnu havde ærligt, dansk Blod om Hjertet til sin egen og sin rette Konges Tjeneste. Audiensen forløb heldig, Kongen var naadig og gik ind paa at standse Arméen i nogle Dage, mens Gesandterne forhandlede. — To Dage efter var Ove Juul hos den svenske Konge i Torslunde nærved Taastrup, hvor Gesandterne forhandlede og logerede i Præstegaarden. De to svenske Gesandter, hvoraf den ene var Korfitz Ulfeldt, forlangte i rede Penge 200 000 Rigsdaler (2 Tønder Guld), Ove Juul skulde sondere Kongens Me-

ning herom. Endelig efter en lang Debat sagde Kongen: »Jeg ved ikke, hvorledes det er, jeg kan ikke sige Ove Juul nej«, og tillod, at man strøg Pengene, men »begjerde saa derimod Tractaternes hastige Endskab«. Da Ove Juul vilde tage Afsked, for at skynde sig til de ventende Gesandter, indvendte Kongen: »Haffer hand affsnacket mig tou Tønder Guld, kand han sagt en Gang faa Mad med mig derfor«. Ove Juul vilde hellere komme igen næste Dag, hvis han kunde opnaa lige saa meget som paa denne. Kongen fik sig ved dette Svar en god Latter. I Præstegaarden traf Ove Juul de svenske Gesandter i meget slet Lune, de mente, de danske med Vilje trak Sagen i Langdrag. De havde ladet deres seks hvide Heste spænde for og var i Færd med at stige til Vogns med uforrettet Sag; men Ove Juul bad dem have »Patience« og fik dem til at blive. Ved Midnatstid var Koncepterne færdige, og de danske Gesandter lagde sig til at sove iført deres Klæder, Side om Side, paa et Knippe Halm. Næste Dag, den 18de Februar 1658, blev Tractaten underskrevet i Taastrup, senere udarbejdet til Freden i Roskilde, der kostede Danmark alt Land Øst for Øresund, Bornholm, de norske Landskaber Båhus og Throndhjems Len samt 200 Fodfolk og ligesaa mange Ryttere. Svenskerne skulde være ude af Landet inden den 2den Maj.

Den svenske Konge var utilfreds med, at de Danske havde skrevet Throndhjems Amt i Stedet for Throndhjems Len. Den danske Konge bebrejdede sine Gesandter, at de havde lovet Svenskerne 2000 Fodfolk, som Danmark slet ikke kunde undvære. Atter maatte Ove Juul af Sted, men denne Gang gjorde han mange Indvendinger. Underskriften burde respecteres, og Sverrig var netop forlegen for Fodfolk, derfor kunde ikke ventes nogen »Succes«. Skulde han alligevel forsøge, maatte han ligesom handle

paa egen Haand, thi da var det »iche saa disrepurterlig at faa en Refüs«. Frederik den Tredie indvilligede heri, og skønt Karl Gustav »vidtløftigen demonstrerede«, lykkedes det at faa de 2000 slettet.

Slutningen af denne Krig, der havde bragt Danmark saa ringe Hæder og saa store Tab, var Kongemødet paa Frederiksborg. Ove Juul, der ledsagede Karl Gustav, beretter herom: »Kongerne møttis paa Marken noget fra Frederichsborg och haffde woris Konge tvende Regimenter til Hest hosz sig, och med Kongen af Suerig fulte allene et Regiment til Hest. Der wi kom saa nehr, at dend suenske Konge bleff woris Konge wahr, stigede hand ud aff sin Caros, och wi, som sadde hos hannom, fulte effter, der med ginge begge Konger mod huer andre, och omfauffnede hin anden. Siden satte Kongen af Suerig sig udj woris Kongis Caros och fore saa tilsammen til Frederichsborg. Mellertid lode sig de mangfoldige Trompeter och Hehrpaucker lystig høre.

Efter at Kongen af Suerig haffde werrit en Dag offuer paa Frederichsborg, och werrit heel fortrolig med Hans May woris Konge, wed nogle particulieres Conferentzer, som warede offuer en Time huer Gang, og alting waar gaaen meget lyckelig, herlig och well aff, skiltis Deres May fra huer andre. Dend 5te Martij begav Hans May sig offuer Wandet til Helsingborg, da alle Styckerne paa Cronborg bleffue fyrede«. Ove Juul vendte tilbage til København, efter at Svenskekongen havde »regaleret« ham med mange Complimenter og største Erbindelze samt en smuck Demantz Ring med en Taffuelsteen udj.«

Allerede den 15de April mødes Karl Gustav og Ove Juul igen, denne Gang i »Gotenborg«. Paa Grund af Is, Storm og Modvind var Rejsen derop livsfarlig og varede i seks Dage. Ved denne Sammenkomst grebes Ove Juul af bange

Anelser: »Thi under en Audienz hos Kongen bleff jeg Feldtzeugmester Greff Steenboch wahr, som kuckede frem bag Tapezeriet.« Den svenske Konge gik sandsynligvis trods store og gode Løfter »schwanger med en Rupture«.

Danmarks Evakuering blev stadig udsat, derfor maatte et Gesandtskab med Ove Juul i Spidsen i Juni rejse til Gottorp for der at træffe Karl Gustav. Denne talte en Dag ved Taflet om sin Flaade, som han vilde samle i Kieler Havn: »Huorledes Eders Maj,« svarede Ove Juul, »udj Kihler Haffuen? inden dend Tid skal io baade dend och alle min allernaadigste Kongis og Herris Lande effter Tractaterne werre aldelis evacuerede.« Herpaa svarede Karl Gustav stammende, at selvfølgelig havde han ment Wismar og ikke Kiel. Den 7de August gik den svenske Hær i Land i Korsør. Ove Juul opholdt sig paa sine sjællandske Ejendomme og ønskede ikke at gøre den svenske Konge sin Opvartning, hvilket denne tog unaadigt op. Forholdene førte dem imidlertid sammen. Kongen spurgte, om han havde bemærket hans Fortalelse sidst. Hertil svarede Ove Juul ligeud, at han maatte have været en meget enfoldig Minister, hvis han ikke havde taget Ordene i Agt og advaret sin Konge; men denne havde stolet langt mere »paa dend Assurance og Forsikring,« den svenske Majistæt havde udtalt, »om ald fortrolig og nabolig Wenskab.«

Litteratur:
Ove Juuls Dagbog meddelt af Pastor A. Crone, Sognepræst til Herrested. 1864.

Frøken D. S. Copmann, Lærerinde i Historie paa forskellige Skoler og Kursus. Har udgivet: »To russiske Kejserinder og deres Samtid« og »Brudesmykket«, en Ungdomsroman fra den franske Emigranttid. Desuden historiske Artikler i Uge- og Dagblade.

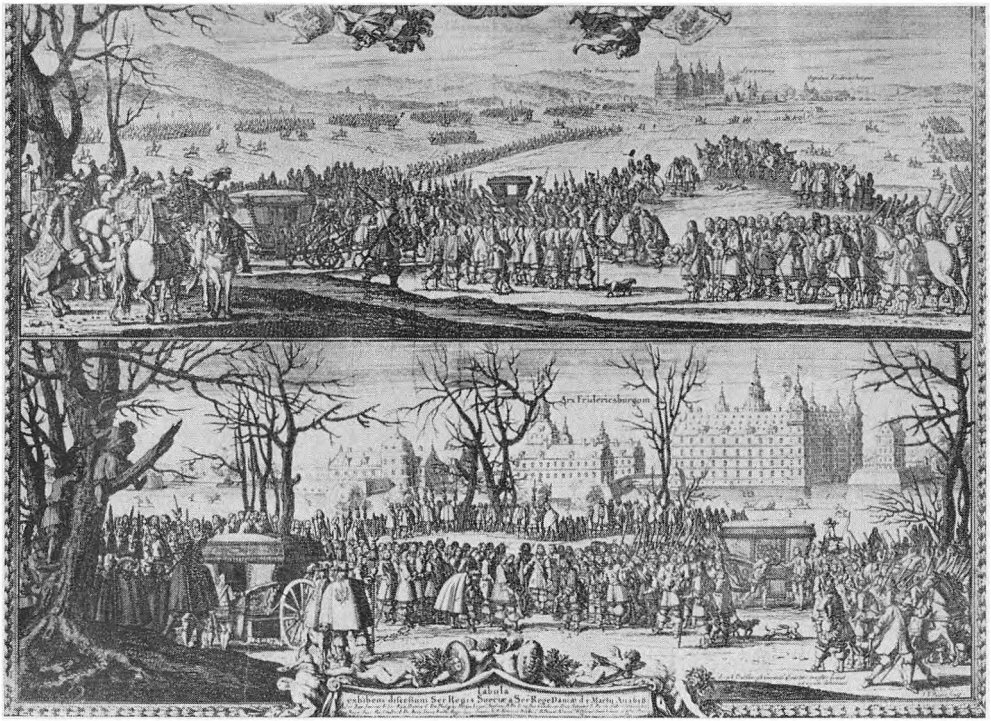

Erich Dahlberg.

Den danske og den svenske Konge mødes udenfor Frederiksborg Slot den 3. Marts 1658. (Efter S. Pufendorf: Taten Carl Gustavs, 1697).

P. Kraft d. æ.

Anna Kristina Pechlin, f. Plomgren.

Ukendt Kunstner.

Carl Frederik Pechlin.

CARL FREDRIK PECHLIN

Et uheldigt Produkt af den svenske „frihetstiden".

Af *Svend Bay-Schmith.*

En Vinteraften i Aaret 1742 var der stort Aftenselskab hos den holstenske Gesandt i Stockholm, Johan Pechlin. Lysekronernes funklende Prismer spillede ned paa en udsøgt, elegant Forsamling af straalende Uniformer og mangefarvede Herrefestdragter, det var nemlig en Herremiddag, Gesandten gav for sine gode Venner. Nu efter det overdaadige Maaltid var til Ende, samlede Værten sine Gæster om sig i den store Dagligstue, for at man i Fred og Ro — uden at blive afluret af Tjenerskabet — kunde snakke sammen.

Der var nemlig Et og Andet, der gerne skulde drøftes — og det absolut kun blandt Vennerne, uden nogen bukkende Tjener eller opvartende Stuepige som tilfældig Tilhører.

Sveriges Konge, Fredrik den 1ste, havde nu regeret i 22 Aar, mere eller mindre — navnlig mindre — tilfredsstillende, som det nu engang bliver, naar en fremmed Fyrste gennem Giftermaal placeres paa Tronen i et Land, der er ham ganske fremmed, og hvis Sprog han aldrig gad lære at tale. Heldigvis har han ingen Arvinger, og det er derfor paa Tide at interessere sig for, hvem der skal bestige Vasatronen ved Kongens Død.

Der er stærke Kræfter i Bevægelse for at faa en dansk

Prins som Tronfølger, og Sjælen i disse Planer er den rige Købmand og »Hattpartiet«s berømte Chef Thomas Plomgren. Men vor Vært i Aften finder, at hans Herre, Hertug Adolf Frederik af Holsten-Gottorp, der paa bedstemødrene Side nedstammer fra den pfalziske Gren af Vasaslægten, saa absolut maa foretrækkes. Dels er han jo gift med en Søster til Frederik den Store af Preussen, hvilket er et decideret Plus ved samme Lovisa Ulrikas iøvrigt saa talrige Minusser, og dels vil hans Valg antagelig gøre et forsonende Indtryk paa den russiske Kejserinde Elisabeth, der efter den svenske Kapitulation i Helsingfors saa afgjort trænger til at forsones! At dette Valg tillige vil bringe Hertugens Gesandt i Stockholm, vor Vært i Aften, visse Fordele, er selvfølgelig et Argument, som man helt ser bort fra i denne Forbindelse.

Der maa imidlertid handles med den største Forsigtighed og Diskretion i denne delikate Sag, og først og fremmest maa Danskpartiets Leder, Th. Plomgren, endelig ikke vide noget om Holsten-Gottorppartiets Planer. Derfor sidder nu Hertug Adolf Frederiks Tilhængere i Gesandtens omhyggeligt tillukkede Dagligstue og drøfter, hvilke Skridt der skal tages for at sikre hans Kandidatur til Sveriges Krone. Kun Husets intime Venner og mest glødende Tilhængere af Planen er til Stede i Aften, hver eneste af Gæsterne kan den nidkære Vært stole paa — saa i Aften kan Problemet og Planerne rigtig gennemdrøftes til Bunds.

De blev ogsaa grundigt gennemdrøftet — og næste Morgen fik Thomas Plomgren nøjagtig Besked om Alt, hvad der var blevet aftalt hos den holstenske Gesandt.

Gesandtens Søn, den 22-aarige Fændrik, Carl Fredrik, havde afluret alle Samtalerne Aftenen igennem, gemt i Salens Kamin, og nu skyndte han sig at aflevere sin Rap-

port til Modpartiets Chef — han var nemlig forelsket i samme Th. Plomgrens Datter, og saa galdt det om at gøre et godt Indtryk hos Svigerpapa!

Paa denne, mere originale end egentlig tiltalende, Maade holdt den navnkundige Carl Fredrik Pechlin sin Entré i det svenske, offentlige Liv. Han skulde snart overbevise alle Skeptikere om, at der var ingen Grund til at undskylde hans amoralske Handling med Frk. Plomgrens altbesejrende Ynde — hans lange politiske Liv blev een eneste Kæde af Beviser for, at Hensigten, tilmed den laveste Hensigt, altid helligede hans frækkeste Midler!

Carl Fredrik Pechlin, Friherre von Löwenbach, var ikke svensk af Fødsel. Slægten, der oprindelig hed Pegelin, stammer fra Normandiet, men indvandrede i 1400-tallet til Holsten, hvor den blev nær knyttet til det hertugelige Hof, og gennem Hertug Frederik den 4des Giftermaal med Karl den 12des Søster, tillige kom i Forbindelse med det svenske Kongehus — en Forbindelse, der uddybedes yderligere ved Carl Fredriks Faders Udnævnelse til Gesandt ved det svenske Hof.

Carl Fredrik selv, der var født 1720, fik en helt igennem svensk Opdragelse, frekventerede Universitetet i Lund for derefter at slaa ind paa den militære Løbebane, hvor han udviste megen Dygtighed og Mod. Han deltog i Finlandskrigen 1741-43 som Fændrik, blev 1743 Løjtnant, 1746 Kaptajn og 1749 Major ved Greve Spens Regiment.

Til denne Udnævnelse knytter sig forøvrigt en lille Kommentar, som er alt for betegnende for Pechlin til at forbigaas! Oberst Rosensparre havde, med Forbigaaelse af Pechlin, indstillet en af hans Kammerater til Major. Da Pechlin fik det at vide, opsøgte han Obersten, og uden at mæle et Ord trak han sin Pistol frem. Obersten, der var kendt som en stor Kujon, raabte forfærdet om Hjælp, men

da Adjutanterne ilede til, forklarede Pechlin med det mest tillidsvækkende Smil, at han var kun kommet for at skænke Obersten sin Pistol. Den gamle Kong Fredrik morede sig kosteligt over Episoden, der snart var kendt over hele Landet — og Pechlin udnævntes samme Aar til Major — dog ved et andet Regiment!

Men det blev ikke ad den Vej, han skulde gaa over i Historien — hans ganske specielle Evner, som idag antagelig vilde have bragt ham i Tugthuset, kunde ganske anderledes anvendes i den Tids diplomatiske og politiske Tjeneste — og det varede ikke længe, før han fandt over i den rette Baas.

Allerede 1742 sendes han af det holsten-gottorpske Tronfølgerparti i hemmelig Mission til Petersburg for at undersøge, om Tronprætendenten muligvis skulde være udset til russisk Tronfølger, i saa Fald maatte man jo lade Kandidaten falde. Og kort Tid efter er han indblandet i en lidet pyntelig Affære med et forfalsket Dokument, der skulde miskreditere den engelske Regering i Sverige — kort sagt, hans fremragende Evner begynder saa smaat at gøre sig gældende.

I Aaret 1749 bliver han gift med den stenrige Thomas Plomgrens Datter — det ubekvemme Ophold i Kaminen en hel Aften betalte sig alligevel — og efter at være blevet naturaliseret svensk Adelsmand blev han i 1752 indført i Ridderhuset — og dermed kunde hans politiske Karriere begynde.

I de første Par Aar spiller Pechlin ingen særlig Rolle paa den politiske Arena, han maa først akklimatisere sig, men under 1755-56 Aars Rigsdagen faar han tildelt en Opgave, hvormed han kunde begynde det hensynsløse Intrigespil, som prægede hele hans fremtidige Bane som Politiker. Han traadte i intim Forbindelse med Frankrigs

Gesandt i Sverige, Marquis d'Havrincourt, der betroede ham Administrationen af de franske Bestikkelser i Sverige! Det var ikke Smaasummer, det drejede sig om, over 2 Mill. Daler om Aaret, og Fred. Gyllenborg, der havde ledet Uddelingen de sidste 20 Aar, maatte nu afstaa denne interessante Opgave til Pechlin, som selvfølgelig derigennem kom til at indtage en dominerende Stilling i Rigsdagens Partistrider.

Ud fra vor moderne Indstilling kan det synes ret ejendommeligt, at der saaledes, ganske aabenlyst, arbejdedes med Bestikkelser, tilmed fra en fremmed Magt, men efter den Tids Opfattelse var der intet forkert heri. En stor Del af Rigsdagsmændene levede, saalænge Rigsdagen var inde, paa fremmed Sold, de havde ikke Raad til selv at bestride Omkostningerne ved deres Ophold i Hovedstaden og lod sig derfor underholde af deres Parti, af deres private Bekendte — eller altsaa af fremmede Magter, hvis Interesser faldt sammen med deres egne Synspunkter. Selvfølgelig udartede dette Forhold saaledes, at hvis et Parti, eller en fremmed Magt, sagde Stop, rejste den paagældende Rigsdagsmand simpelt hen hjem, eller han gik over til Modpartiet! Moralbegrebet om Penge var et andet dengang end nu, og vi har ingen Ret at bedømme den Tids Børn med vor Tids Alen! Heller ikke var dette Forhold noget for Sverige alene gældende, overalt i Europa, hvor Stormagterne havde Interesser at vogte, varetoges de hovedsagelig gennem store Bestikkelser. Kun naar dette System udnyttedes i en saa graadig og kynisk Udstrækning, som Pechlin efterhaanden forstod det, vakte det selv Datidens Forargelse.

Som sagt, nu begynder Pechlin at vise sit Ansigt og gribe ind i Begivenhedernes Udvikling, og der var rørt

Vande nok at fiske i. Den gamle Kong Fredrik var død 1751 og efterfulgtes paa Tronen af den holsten-gottorpske Hertug Adolf Frederik, som dog brugte sine 20 Regeringsaar (han døde først 1771) til at samle paa Snusdaaser og Konkylier, medens hans Dronning Lovisa Ulrika mandigt tog sig af Regeringen.

Den russiske Kejserinde havde givet Sverige en billig Fred i Åbo 1742 mod at faa denne svage, daarligt begavede Fyrste paa Sveriges Trone. Hun haabede derigennem at faa gjort Landet til et russisk Lydrige og begyndte snart at give Tronfølgeren Ordrer i Form af gode Raad. Men han søgte Beskyttelse mod hendes Overgreb hos Sveriges ledende Parti »Hattene«, (han var jo allerede under een Tøffel og har rimeligvis fundet det tilstrækkeligt), og hendes Herskerplaner mislykkedes.

Da Adolf Fredrik var blevet Konge, fjernede han sig dog mere og mere fra »Hattene« uden at nærme sig det andet store Parti »Huerne«, og efterhaanden dannedes der omkring Kongeparret et helt nyt Parti, »Hofpartiet«, bestaaende baade af »Hatte« og »Huer«, der var utilfreds med det Tyrani, som Stændervældet udøvede i Sverige, og som saa hen til en Udvidelse af Kongemagten, som »Frihetstiden« saa stærkt havde beskaaret. »Hattene« var dog langt det stærkeste Parti, og da det saa denne nye, lille Hofklikke vokse op, tog det straks Offensiven. Det lod Kongen føle, at det — og ikke han — var den stærkeste Magt i Riget, det chikanerede ham paa alle, ofte ganske smaalige, Maader og saarede hans personlige Værdighed, bl. a. ved at give hans Sønner Lærere og Opdragere, valgt blandt Kongens Modstandere.

Hofpartiet havde haabet ved Rigsdagens Sammentræden 1755 at faa deres Kandidat, Erik Brahe, udnævnt

til Landmarskal, men Hattechefen, Axel v. Fersen (d. Æ.) blev valgt med stor Majoritet. Ogsaa i »sekreta utskottet«, denne mærkelige lille Forsamling, som i Virkeligheden regerede Sverige, var Flertallet af de valgte Medlemmer »Hatte«, deriblandt Pechlin, saa det var klart, hvem af de to, »Hattene« eller Hofpartiet, der havde Magten.

Men efterhaanden blev det for meget for den stolte, herskesyge og rænkefulde Dronning Lovisa Ulrika, hun bestemte sig til ved Hofpartiets Hjælp at lave en rask lille Revolution, hvorved »Hattene« skulde fjernes fra alle ledende Poster og Hofpartiet overtage Landets Ledelse. For at give dette coup d'Etat den rette Atmosfære, skulde det begynde med en Folkerejsning mod de tyranniske »Hatte«, hvorefter Hoffets personlige Venner, Greverne Erik Brahe og Johan Ludvig Hård og Hofmarskal Gustav Jacob Horn skulde gribe ind, berolige de undertrykte Borgere — og selv tage Magten.

Kupforsøget mislykkedes totalt, og nu maatte Dronningen se sine tre nærmeste Venner og Tilhængere tillige med mange andre Ledende blandt Hofpartiet blive halshugget paa den aabne Plads foran Riddarholms Kirken.

Pechlin var opbragt over dette Forsøg fra Hoffets Side paa at gennemføre Carl den 12tes Enevælde, han tordnede i Rigsdagen og i »sekreta utskottet« mod disse »Forbrydere, hvis Hoveder alle bør kappes af, selvom det drejer sig om flere Hundrede, og selvom det kommer til at gælde selve Dronningen«, og han skal endog have foreslaaet at give Dronningen »den spanske Suppe« (d. v. s. Gift). Kun Axel v. Fersens store Indflydelse som »Hattenes« Chef kan vi takke for, at Pechlin ikke forsøgte at lade Handling følge efter Ord. Men hans Had mod Dronningen var brændende, og han fik gennemført en Be-

stemmelse om, at Dronningen ved Kongens Død ganske skal fjernes fra Landets Styre.

Tro nu ikke, Pechlin var Republikaner — tværtimod! Da der efter dette Kupforsøg rejste sig Røster for Indførelse af en Republik, fik han alle Muligheder herfor fjernet ved en voldsom Tale mod denne »ganske usvenske Tanke, der blot vil gøre alle Landshøvdinger til Smaakonger —!« Nej, det Pechlin kæmpede for, var Ståndervældets Tyranni, vel at mærke: den Stands, eller det Partis Tyranni, som han selv tilhørte. Enevælde eller Republik — begge Tanker var ham lige modbydelige!

Pechlins Had mod Dronningen var som sagt brændende, han hidsede »Hattenes« Parti og »seketra utskottet« mod hende, han paastod, hun stod i Ledtog med sin Broder, Frederik den Store af Preussen, at de To arbejdede paa Enevældens Indførelse i Sverige — han piskede Vandet til Skum — og endnu samme Aar, 1756, fik han »Hattene« til at erklære Preussen Krig. Det var den saakaldte pommerske Krig, der skulde genskaffe Sverige de i 1679 og 1720 tabte pommerske Provinser, og gennem Preusserkongens Nederlag ydmyge hans Søster i Sverige.

Dronningen var ganske klar over Faren, hun korresponderede under hele Krigen hemmeligt — i Ciffer — med sin Broder, meddelte ham alle Sveriges Krigsplaner og fik som Tak betydelige Pengebeløb fra det preussiske Hof. Alligevel sled Krigen sig afsted uden noget Resultat — i 6 Aar — og sluttede 1762 uden nogen som helst Fordel for Sverige, men med et ostentativt Bevis, synligt for hele Verden, for at Sveriges Hær var blevet svag og Statens Økonomi usund!

Det var ikke netop det Udfald, man i Sverige havde ventet af denne Krig, og Vreden vendte sig mod »Hattene«, der saaledes, kortsynet og dumdristigt, havde sat Sveriges

Krigerære og Anseelse til. Det svenske Folk forlangte Hattpartiets Ledere gjort ansvarlig — og Pechlin stillede sig i Spidsen for denne Folkerejsning! Han udtraadte af Partiet i oprigtig Harme over, at hans tidligere Parti havde taget et saa oprørende Skridt som at begynde Krig mod Preussen, og det nye Parti, han fik skabt paa denne Folkestemning — »Patrioterne« kaldte de sig — fik stor Tilslutning, ikke alene fra Hofpartiet, men ogsaa baade fra »Hattene« og »Huerne«, det blev hurtigt en politisk Faktor, man maatte regne med.

Nu var Pechlin rigtig kommet til Magten, han nærmede sig Idealet for en Politiker, i hvert Fald af hans Type. Han stod ikke længere som Medlem af et Parti, med den strenge og saa utaalelig retliniede Axel v. Fersen som Chef — nej, han var selv Chef — og Sjæl — i et Parti, hævet højt over de gamle Skillevægge mellem »Hatte og »Huer« og Hofparti — bygget op paa netop Kritik af de bestaaende Partier, og tællende netop mange tidligere »Hatte« og »Huer« blandt dets lydige Medlemmer.

Nu kunde han lade sit eget Parti snart samarbejde med »Hattene«, snart støtte »Huerne«, og af og til, naar det syntes praktisk, give det hensygnende Hofparti en lille Kamferindsprøjtning. Nu var Pechlin Herre i Landet!

I Øjeblikket var hans Had mod »Hattene« nærmest uudslukkeligt, (det var jo netop dette Had, der gjorde hans eget Parti stærkt), altsaa maatte der kæles lidt for »Hattene«s Arvefjende, Dronningen. Han lod sig føre til Ulriksdal, hvor han blev forestillet for Hoffet, og hvor han blev til Middag, saadan rent en familie, og snart efter holdt han for Dronningens Regning aabent Hus dagligt i sit Palæ for alle misfornøjede Politikere — hver Dag gratis Middag — og Dronningen betalte. Naa, hun havde jo ogsaa tjent godt paa sine Chifferbreve til Broderen.

Atter maa man her erindre, at Tidsaanden og Moralbegreberne var anderledes end nu, ellers væmmes man ved disse to hensynsløse Jesuitter, Dronningen og Pechlin, der kappes om at overgaa hinanden i Snuhed og Falskhed. Og lykkes det os — trods alt — ikke at se hele denne Farce kun fra den komiske Side, maa det være os en Trøst, at der i Familiemiddagen paa Ulriksdal ogsaa deltog en ung, moralsk ren og ubesmittet Mand, der selv maatte holde sig for Næsen for at udholde Stanken. Den 15-aarige Kronprins Gustav (III) fylder sin Dagbog den Dag med den dybeste Foragt for denne Overløber og Forræder Pechlin, der blot for faa Aar siden havde krævet, at Dronningen skulde tage Gift. Hans Foragt og Vrede blev gemt, men ikke glemt. Pechlin lagde den Dag selv Grundstenen til det Fængsel, hvori Gustav den 3die's Broder lod ham ende sine Dage.

Men hvad foretog man sig i Hattepartiet mod denne truende Fare fra det nye Patriotparti, dannet paa Forræderi mod »Hattene« og ledet af en af deres egne gamle Ledere? Man saa Faren, ikke alene for Følgerne af de Beskyldninger for at have fremkaldt den polske Krig, men ogsaa for Hattpartiets hele Fremtid. Men heldigvis havde de som Leder den verdenskloge Menneskekender, Axel v. Fersen. Han kendte sin Pechlin til Bunds og vidste, hvorledes man manøvrerer med den Herre.

Med den franske Gesandt som Mellemled optog Fersen hemmelige Forhandlinger med Pechlin om at forlade sit nystiftede Parti og vende tilbage til »Hattene«s lune, taknemmelige Rede. Hans gamle Parti vilde modtage ham med Glæde, uden nogen Bitterhed, og naar det atter trykkede ham til sin Barm, vilde han mærke, at Jakkelommen med Partiets Tegnebog struttede paafaldende meget. Kort sagt, mod Betaling af et Kæmpebeløb, Pechlin siger selv

stolt 700.000 Daler, aftalte han og Fersen hans Tilbagevenden til Hattepartiet sammen med saa mange, gamle »Hatte«, at Patriotpartiet maatte sprænges.

Selvfølgelig skulde det foregaa gradvist, og i Begyndelsen holdes strengt hemmeligt. Farcen naar derfor sit Højdepunkt i de kommende Uger, hvor Pechlin daglig skælder og tordner mod Fersen og »Hattene«, medens den gamle, intetanende Kancellipræsident Höpken farer frem og tilbage, som en Flue i en Flaske, for at forsøge at faa et Forlig i Stand mellem disse to uforsonlige Modstandere.

I Længden kunde dette Forræderi selvfølgelig ikke skjules, saa meget mindre, som Pechlin nu begyndte at hverve Overløbere fra Patrioterne til »Hattene«. Daglig kunde man se ham i Ridderhusets Mødesal med Lommerne struttende af gode svenske (eller var det franske?) Pengesedler, bearbejde Medlemmerne af hans eget Parti, Patrioterne, — og saa revnede da Ballonen!

Patriotpartiet sprængtes i Stumper og Stykker, alle dets Medlemmer søgte at bjerge sig i Sikkerhed ved at redde sig i Land paa deres gamle Partier — og da Krudtrøgen lettede og Eksplosionens Følger blev synlige i det klare Dagslys — ja, saa sad Pechlin atter, sejrsikker og selvtilfreds, blandt Lederne i »Hattene«s nu igen saa mægtige Parti. Den lille Eskapade var kun et spøgefuldt Indfald, en lille Ekstratur — men den havde vist, hvor farlig det var for selv et mægtigt Parti at faa Pechlin til Fjende, og saa havde den jo været ret indbringende ogsaa paa andre Punkter!

Ja, Pechlin sad atter, tyk og mægtig, blandt »Hattene«s velforankrede Støtter, han følte, han nu var mægtigere og mere eneraadende end nogensinde før. Men var han nu ogsaa det? Det var uundgaaeligt, at en Mand som han

stadig fik flere og flere Fjender, og at selv hans Venner, og de der saa Fordelen ved at holde gode Miner med ham, begyndte at nære Foragt for denne Parasit. I Virkeligheden voksede der op en Følelse af Væmmelse mod denne Mand, og indenfor alle Kredse paa Rigsdagen blev det klart for flere og flere, at han var en Kræftbyld paa Landets politiske Liv, og at han maatte fjernes. Tilsyneladende en haabløs Opgave, og dog — der kom maaske det Øjeblik — selv en Pechlin har jo sin Achilleshæl.

Denne gærende Opposition — denne gryende Reaktion i den politiske Ærligheds og Morals Navn — den mærkede Pechlin intet til. Han buldrede og larmede videre mod Alt og Alle, der ikke som lydige »Hatte« laa ham tilbedende for Fode. Men saa hændte der noget — noget ganske uforklarligt, i hvert Fald for Pechlin selv!

Landshøvdingsposten i Södermanlandslän var ledig, og Pechlin lovede Stillingen til et af sine Kreaturer, men Rigsraadet gav Embedet til Kronprins Gustavs tidligere Underguvernør, Nils Adam Bjelke. Paa sin sædvanlige, arrogante Maade slyngede Pechlin nu de hæftigste Anklager mod Rigsraadet, beskyldte det for Misrøgt af Rigets Stænderinteresser og truede det med offentligt at skulle staa til Regnskab overfor en af Stænderne nedsat Domstol. Pechlins Overfald paa det af alle Partier ansete Rigsraad vakte pinlig Opmærksomhed, og et af Hattepartiets Medlemmer, Oberstløjtnant Boije, tog Ordet for at paapege, at Pechlin derved havde krænket saa vel Landets Love som selve Friheden, hvorfor han burde forvises fra Rigsdagen for en længere Periode. Hofpartiets Leder, Oberstløjtnant Sinclair, sluttede sig hertil, idet han hentydede til de Magtmidler, Pechlin i al Almindelighed betjener sig af, og som let en Dag kan gøre ham til f. Eks. en Cromwell.

Pechlin mærkede endelig nu Faren, han saa Rotterne stikke Hovedet frem af alle de mange Smaahuller, hvor han troede der kun boede smaa, kælne, hvide Mus. Han forsøgte at ride Stormen af med et Postulat om, at han havde forsvaret og kæmpet for Stænderne og mod de Overgreb, Rigsraadet havde foretaget mod Land og Borger. Den gik ikke — Selvom mange Rigsdagsmænd, ikke mindst indenfor »Hattene«, saa deres partipolitiske Fordel ved at beholde Pechlin og derfor slugte denne sidste Floskel raa, saa var der Andre, der nu forstod, at Øjeblikket var kommet — det med Længsel imødesete Øjeblik!

Ridderhusets Votering om Pechlins Eksklusion for dette og det følgende Aar fik 397 Stemmer mod 396 — med een Stemmes Majoritet blev Pechlin væltet — mere skulde der altsaa alligevel ikke til!

Härredshöfding Lindeberg skriver i sit Værk om Pechlin, at denne Eksklusion nærmest maa betragtes »såsom en renlighetsåtgärd«, og det er ganske træffende, nu skulde Augiastalden muges ud og Luften i Ridderhuset renses.

*

Pechlin var foreløbig sat ud af Spillet — mente man da, og han selv havde egentlig tænkt at tilbringe dette Interregnum paa sit Gods Ålhult i Småland. Men det viste sig snart, at ogsaa uden Adgang til Ridderhuset kan der intrigeres og smedes Rænker. I politiske Selskaber og Klubber, ved Møder hos gode Venner, og først og fremmest i hans uhyre gæstfri Palæ i Stockholm var der rig Lejlighed til politisk »Arbejde«.

Og der hændte unægtelig ogsaa et og andet, som havde Krav paa hans fulde Opmærksomhed. Kongefamilien havde ikke glemt Drømmen om at faa Stændervældets

Tyranni brudt og genskabe den attraaværdige Enevælde. Hidtil havde de set deres mægtigste Modstander i Hattpartiet, hvor Lederen Axel v. Fersen maaske ikke stod fremmed overfor Kongefamiliens Ønsker, men med Pechlin, denne Stændertyranniets varmeste Tilhænger, som Partiets »stærke Mand« var man henvist til at søge Planen realiseret gennem Hofpartiet, der netop var startet paa dette Grundlag, men som siden det kongelige Kupforsøg havde mistet al Indflydelse.

Nu var Pechlin fjernet fra Hattepartiet, og dermed kunde Kongefamilien nærme sig det Parti, som ikke alene gennem Medlemmernes personlige Indstilling, men tillige gennem Partiets Tilknytning til Frankrig (de franske Bestikkelser gik næsten udelukkende til »Hatte«) maatte have Basis for Forstaaelse og Samarbejde med Kongefamilien.

Pechlin, der ser den nye Magtkonstellation dukke frem, med deraf Udelukkelse af ham selv, er klar over, at nu maa der handles. Han forsøger først at komme i Kontakt med Kongefamilien og Hofpartiet, antagelig for indefra at lamme Bevægelsen, men her møder han kun høflige og kolde Skuldre. »Pechlin bedrager oss, säger man, eller vil bedraga oss i den stora saken«, skriver Kronprinsen i sin Dagbog.

Meget vel — saa maa man gaa en anden Vej. Der er f. Eks. »Huerne«s Parti. De led jo Nederlag paa deres Samarbejde med Kongen og hans Kupplaner, de vil sikkert gerne være med til at bremse op for Kongen og »Hattene«s Drømme — og mon ikke Pechlin som primus motor blandt »Huerne« kan blive en Attraktion for Partiet, nu hvor han med friske Kræfter atter kan forberede sit come-back paa den politiske Arena!

Det blev Retningslinien for Pechlins Politik, da han

atter holdt sit Indtog i Ridderhuset. Gang paa Gang angriber han »Hattene«s Handlinger og priser de gode, brave »Huer«, og det bliver efterhaanden klart, at Kolossen er ved at bevæge sig, tungt og faretruende, bort fra »Hattene«, over mod »Huerne«.

Men ogsaa paa andre Omraader er Pechlin aktiv. Se, der er jo det med alle de rare franske Bestikkelsessummer, at de flyder langsommere og trægere, jo mere Kolossens Bevægelse tager Fart — og ligefrem gaa ned i »Indtægter«, blot for at kæmpe for sine Idealer, det kan man virkelig ikke forlange af en Pechlin! Altsaa søger han Forbindelse med den russiske Gesandt, Greve Ostermann, hvis Land holder med »Huerne«, og snart efter bliver det første, lille a conto Beløb paa 100.000 Daler indbetalt paa hans Bankkonto, hvorefter han i Juli 1769 træder offentligt frem som »Huerne«s haandgangne Mand og Hattpartiets og Kongefamiliens Fjende Nr. 1!

Atter har han Magten i sin Haand. Rejser han »Huerne« mod Hattepartiets Manipulationer med Kongefamilien, kan deres Planer ikke gennemføres, ad lovlig Vej i hvert Fald. Men han kan selvfølgelig, om han ønsker det, »forhandle sig til Rette« med Modstanderne om en delvis, lempelig Ændring i de bestaaende Forfatningsformer — ligesom der naturligvis ogsaa er den Udvej for »Hattene« at købe ham tilbage igen, og derved lamme »Huerne«s Modstand.

Penge var der i hvert Fald at tjene ved den nuværende Magtkonstellation, og Pechlin var ikke sen til at presse Citronen. Han henvendte sig ganske ugenert til baade den russiske, den engelske og den danske Gesandt med et uhyre kulant Tilbud. Saafremt de ønskede, at den herskende Regeringsform i Sverige skal opretholdes gennem Forlig mellem »Hatte« og »Huer«, vil han ordne det

mod Betaling af 72.000 Lst, ønskede de derimod, at han skal knække »Hattene«s Magt og lade »Huerne« danne Regering, var det noget dyrere, det vilde han paatage sig for 120.000 Lst. Endelig var der den ganske billige Ordning paa kun 30.000 Lst, for hvilket Beløb de bestaaende Tilstande vilde blive opretholdt, dog uden Forlig med »Hattene«, altsaa antagelig kun en midlertidig Ordning — man kan aabenbart ikke forlange Alverden for sølle 30.000 Lst!

Den engelske Gesandt var mest stemt for den billige Ordning, medens de to Andre foretrak Komedien til de 72.000 Lst, Forliget med »Hattene«.

Det er vanskeligt for den, der ikke er fuldt fortrolig med den Tids Atmosfære og politiske Forhold at forstaa, at det var muligt for en enkelt Mand at behandle Folk og Regering i et højt kultiveret, demokratisk Land paa den Maade. Lad gaa, at han for at gennemføre sine Planer, sine Intriger og sine Rænker, allierer sig med Rigmænd, hovedsagelig udenlandske Gesandter, hvis Land selv er interesseret i Taskenspillerens Kunster, og som derfor gerne bekoster Forestillingen; vi ved jo nu, at set gennem den Tids Briller tog saadanne Handler sig noget anderledes ud end idag. Men nu gaar han et Skridt videre: Han træder selv tilbage og lader det betalende Publikum bestemme, om der skal komme en Kanin, en And eller et Flag op af den høje Hat. Det Kunststykke var enestaaende — ogsaa set gennem Datidens Briller!

Pechlin selv var baade usympatisk af Ydre og uden egentlig Charme. Om ham kunde man med Rette anvende det Udtryk, som Uppsalaprofessoren Johan Spongberg hundrede Aar senere brugte om en Embedsbroder: »Hvis der findes en hæderlig Sjæl bag det Ydre, saa er Vor Herre en Falskmøntner —«.

Men han var klog, behændig og hensynsløs, og besad alle en stor Statsmands Egenskaber, undtagen Moral og Samvittighed. Dertil kom, at han genialt forstod at spille paa Fraserne om Stændernes, d. v. s. Folkets, Ret, som var saa glimrende Vaaben i Kampen snart mod en mægtig Adel og snart mod et enevældstørstende Kongehus. Landets politiske Partier havde ingen Førere, der kunde optage Kampen mod ham, derfor søgte hvert Parti at faa denne saa letbevægelige Kraft over til sig, og derfor kunde han tillade sig denne Heksedans, som eneste Solodanser blandt hele corps de ballet.

Og nu havde han altsaa lovet de fremmede Gesandter: Forlig med »Hattene«, (Pris: 72.000 Lst).

Imidlertid var der, ganske stille, ved at vokse op en Magtfaktor, der kunde blive en dødelig Fare for vor Solodanser — en Magtfaktor, der var stærk nok, og retliniet nok, til at slaa alt Pechlins Postelin i Stykker. Pechlins Banemand viser sig nu i Horizonten.

Den 12. Februar 1771 bliver Kongen, Adolf Fredrik, ramt af et Slagtilfælde og dør faa Minutter efter. Landets nye Konge, Gustav III, saa det som sin fornemste Opgave at ophæve al den gamle Splid mellem Partierne; i Stedet for at slide hinanden op i smaalige Kævlerier om Magten, skulde de alle mødes i fælles Arbejde for de Opgaver, der tjener hele Nationen, og samtidig skulde der foretages en vis Deling af Magten mellem de førende Partier. Forfatning og Kongemagt skulde forblive urørt, men Alt, hvad der hidtil havde skilt Partierne ad, skulde glemmes, og i »sekreta utskottet« skulde hvert Parti have lige mange Pladser. Desværre for den smukke Tankes praktiske Gennemførelse foreslog han tillige, at Ingen maatte mere samarbejde med de fremmede Gesandter.

Fra det Øjeblik var Pechlin Tankens uforsonlige Fjende!

Men da han mærkede, at alle Andre saa med Sympati paa Kongens Planer, stak han foreløbig — om end skulende — Sværdet i Skeden.

I den følgende Tid gør Kongen alt for at drage Pechlin med ind i Forhandlingerne, selvom Kongen samtidig hvisker til Kammerherre v. Essen, at denne Pechlin er »en elak man«, som »Huerne« snarest burde skille sig af med.

Pechlin arbejdede nu i det Skjulte, og det lykkedes ham at rejse saa megen Modstand mod Gustav III's Tanker, at de ikke kunde krones med noget Resultat. Skuffet herover kaldte Kongen atter Partierne til sig paa Slottet, foreholdt dem den Fare for Fædrelandet, som Partistriderne indebar, og foreslog dem nu nye Forhandlinger mellem Partierne, denne Gang paa et Grundlag, de selv kunde opstille, og med hans egen Person som formidlende Bindeled. Da ogsaa dette Forslag ikke bar Frugt, modnedes hos ham efterhaanden Tanken om, gennem et Statskup, at opnaa den Fordragelighed og Enighed, som syntes uopnaaeligt ad Frivillighedens Vej.

Det var Kongens Mening, at samtidig med Statskuppet i Stockholm skulde der finde militære Rejsninger Sted i Skåne og Finland, for at Befolkningen kunde se, at Hæren stod ved Kongens Side. Datoen for Kuppet var fastsat til den 19. August (1772), og Planerne blev holdt saa hemmeligt, at selv Pechlin intet anede herom.

Aftenen forud havde Gustav III, for at afværge enhver Mistanke, indbudt til Souper paa Slottet, og her forefaldt en lille Episode, der med Datidens elegante, chevalereske Ynde viser os Kongen som udsøgt Kavaler — og udsøgt Ironiker!

Han indbød Pechlins Hustru til sit eget Spillebord og underholdt sig med hende paa den eleganteste Maade. Da

Spillet var forbi, havde Friherreinden tabt et lille Beløb til Kongen og rakte ham en Seddel. Kongen bad om at maatte beholde den som Erindring om hende, og tilføjede, at han til Gengæld ønskede at skænke Friherreinden et Minde om ham. Den altid slagfærdige Dame riposterede straks, at denne Aften i sig selv var et uforglemmeligt Minde om hendes naadige Konge, hvortil Kongen — med et meget sigende Blik — svarede: »Vi faar snart se, paa hvilken Maade De kommer til at mindes mig —«.

Til Trods for at alle Forberedelser saaledes var gennemført i største Hemmelighed, var Planen alligevel nær mislykkedes. Militærrejsningen i Skåne løb nemlig ved en Fejltagelse for tidligt af Stabelen, og da Meddelelsen herom naaede Stockholm, besluttede Pechlin og »Huerne« i Rigsraadet at slaa Oprøret ned og fængsle Kongen, skønt de ikke havde nogen Anelse om Forbindelsen mellem ham og Skånerevolten.

Da greb Kongen selv til. Han samlede de paa Slottet stationerede Tropper og lod Raadsherrerne fængsle. Derefter blev Herolder sendt ud i Byen med en kongelig Proklamation, medens Kongen selv talte til Masserne fra Slottets Balkon. Han bad Alle, der stod ved hans Side som hans Ven, at bære et hvidt Bind om venstre Arm, og faa Timer efter saa man overalt dette Symbol paa Borgernes Troskab mod Kongen.

Pechlin var selvfølgelig smuttet ud af Byen, men blev fanget i Jönköping og ført til Gripsholm Slot, hvor han fik anvist det Rum, der engang havde tjent Johan III's Gemalinde, Katarina Jagellonica, til Fængsel.

To Dage efter Kuppet kaldte Kongen hele Rigsdagen op paa Slottet, hvor han holdt en dundrende Straffetale. Han bebrejdede dem deres smaalige Partistrider og per-

sonlige Egoisme og deres forsumpede Moral, der havde tilladt Bestikkelser og Forræderier. Nu skulde al denne Selvtægt afskaffes, men ikke Friheden. Landet skulde i Fremtiden styres efter en retfærdig Lov, bindende for baade Konge og Rigsdag.

Derefter lod han oplæse det af ham selv forfattede Forslag til en ny Regeringsform, hvorved Kongen, og ikke Rigsdagen, skulde styre Landet, men uden Ret for Kongen til at udskrive nye Skatter, give nye Love eller begynde en Angrebskrig. Kongen endte med at udbryde, at fra idag vilde han være »den förste medborgare bland ett rättskaffent, fritt folk!«. Over hele Landet var man saa forbitret paa Rigsdagsmændenes Partistrider og Uhæderlighed, at Statskuppet blev hilst med Begejstring, og Kongen hyldet som Fædrelandets Frelser.

Under alt dette sad Pechlin altsaa stadig og skumlede paa Gripsholm, indtil han endelig den 26de November føres til Stockholm for at stilles for Krigsretten. Og nu begynder en af disse Tovtrækninger, man saa ofte oplever ogsaa idag, mellem en myndig og brysk Ordensmagt og en snu og aaleglat Forbryder. Blot er det sjældent, heldigvis, at Forbryderen er saa aaleglat og forudseende, som denne oplagte Højforræder, der faktisk ikke havde efterladt sig blot saa meget Bevis, at en Krigsret, bestaaende af Kongens Venner, kunde dømme ham!

Rigsraadet Karl Fredrik Scheffer lod Kongen vide, at selvom Pechlin er »en drapelig Skælm« bliver det pokkers svært at faa Ram paa ham, og nogle Dage efter skriver han til Kongen, at skønt alle »Hatte« og »Huer« kun er uenige om, hvorvidt Pechlin bør hænges eller brændes, er Alle dog klar over, at Loven ikke kan ramme ham —.

For at det Hele dog ikke skal ende som en ren »Till Eulenspiegel«-Komedie, faar man saa Pechlin til at ind-

give et Bønskrift til Kongen, hvori han indrømmer Berettigelsen af de Skridt, der er taget imod ham, og den 12. Jan. 1773 bliver han derefter benaadet, aflægger Troskabsed mod den nye Forfatning — og forsvinder ud af Scenens Søgelys — indtil videre!

Pechlin trak sig tilbage til sit Gods Ålhult, 18 km nord for Vimmerby, for at leve en rig Godsejers sorgløse Tilværelse i de følgende 16 Aar. Slet saa sorgløs blev dog ikke Tilværelsen for hans Undergivne paa Godset og Bønderne, for han blev en Bondeplager af den værste Slags. Han pinte, plagede og mishandlede sine stakkels Undergivne, saa de hele to Gange rejste sig til Oprør og trængte ind paa Slottet for at dræbe ham. Der skal meget til at drive dem saa vidt, husk paa, det var ikke Dalkarle men Småländinge — men Godsejeren hed jo ogsaa Pechlin!

Men samtidig sad han som Edderkoppen i sit Spind, og ventede! Hans Tid skal nok komme igen, den Dag Landets Begejstring for den unge Gustav III dør hen, da Alle ser det bærer mod Enevælden, da Bønderne kommer under Aaget (altsaa ogsaa dem udenfor Pechlins Gods), Borgerne under Skatteskruen og Adelen mister sin Magt — den Dag, da Kongen gør sig helt enevældig, og Pechlin kan faa sin Hævn over ham.

Vi ved Alle, at Pechlin her, som altid, saa klart og rigtigt. Som Aarene gik, blev Bønderne mere og mere utilfredse med Kongens Dispositioner, det var mest Forbudet mod Hjemmebrænderiet og de Kæmpebøder, de maatte betale, naar de overtraadte Forbudet — og det gjorde de Alle.

Alt dette undgik selvfølgelig ikke Pechlins Opmærksomhed, og hans Forbindelser i Rigsdagen kunde ogsaa fortælle ham om Adelens stigende Misfornøjelse med Kongens voksende Magt.

Ved Rigsdagens Sammentræden 1786 fik Kongens Modstandere Flertal, og den mægtigste Mand i Landet blev nu gamle Axel v. Fersen og ikke Kongen. Efter kun 7 Ugers Forløb sendte Kongen Rigsdagen hjem og bestemte sig til ved en Krig med Rusland at give Landet andet at tænke paa.

Et lille, uhyre belejligt, Grænsesammenstød gjorde det muligt for Kongen at komme fri af Lovens Bestemmelse om, at han ikke maa begynde nogen Angrebskrig. Krigen førtes med Held for Svenskerne, selvom Freden sluttedes 1790 uden nogen Gevinst eller Tab for de Kæmpende.

Men Krigen satte i Sverige et varigt Spor i det for Adelen og Officererne saa vanærende »Anjalaforbundet«, og den energiske Maade Kongen udnyttede dette Forræderi.

Midt under Krigen udbrød der Mytteri i Hæren. De adelige Officerer mente, nu var Øjeblikket kommet til at knække Kongens Magt. Paa Gaarden Anjala tæt ved den russiske Grænse dannede de 1789 denne Sammensværgelse og optog samtidig forræderiske Forhandlinger med Fjenden. Saasnart Kongen erfarede dette, kaldte han Rigsdagen sammen, holdt en Tordentale til Adelen — og lod dem saa forlade Slottet. Derefter udarbejdede han med de øvrige Stænder en Slags »Kontrakt«, der gav ham næsten enevældig Magt og gjorde samtidig Stænderne mere lige. Denne »Kontrakt« blev derefter forelagt Rigsdagen, der vedtog den, og Kongen kunde nu fortsætte Krigen, med det Resultat vi allerede har set. Først efter Krigen blev Anjalamændene straffet, de blev mildt behandlet, og kun Een af dem dømtes til Døden.

Men det var ikke muligt for Gustav III at formilde Adelen — Vreden mod ham steg — Grad for Grad — til den naaede en Spænding, der krævede sin Udløsning. Vi

kender alle det skændige Mordforsøg paa Maskeradeballet i Operaen og Kongens Død faa Dage senere, den 29de Marts 1792, kun 46 Aar gammel.

Hvad vi derimod gerne vil have at vide er: Hvilken Andel havde Pechlin i Mordet, og hvilken Betydning fik det for ham selv?

Tja, det sidste Spørgsmaal er ikke svært at besvare, men vi kender nu Alle den gamle Rotte nok til at vide, at det første bliver en haard Nød at knække! Og dog — lad os se lidt paa hans Færden i Dagene forud for Mordet og lytte os til tilfældige Bemærkninger fra hans Omgivelser og ham selv.

Vi ved fra Forhørene efter Mordet, at de misfornøjede Adelsmænd havde holdt talrige Møder i det Pechlinske Palæ i Stockholm, hvor alle Planerne om Mordet blev drøftet, og hvor alle de Skridt, der skulde tages efter Mordet, blev aftalt. Ganske vist, Pechlin selv deltog ikke i disse Møder, kun paa to Mands Haand synes han at have snakket med. Saaledes skal han, da han fik at vide, at nu var Manden, der skulde udføre selve Mordet, fundet, have sagt til en Ven: »Det kan være meget godt, at han lover at affyre Skuddet, men han er en ubetydelig Mand i Samfundet, han maa have Medskyldige med store Navne og vigtige Slægtsforbindelser. Der kommer i mit Hjem to Hedsporer, Greverne Horn og Ripping, det var rart at faa dem til at lægge Navn til.«

Det lykkedes som bekendt ogsaa. Medens den forsumpede, ukendte Adelsmand, Anckerström, paatog sig Bødlens Rolle, finder vi netop disse to »Hedsporer« som Planens første Bagmænd!

Pechlin skal ogsaa have taget meget energisk Del, om end stadig paa to Mands Haand, i Aftalerne om Landets fremtidige Styre, selvom han stadig vægrede sig ved at

optræde officielt paa Listen over Formynderregeringen under den 14-aarige Kronprins Mindreaarighed. Han var 72 Aar, sagde han, og vilde blot forblive i sit Hjem nu, »därifrån åtskilliga dispositioner bekvämast kunde åstadkommas —«. Hans Navn fandtes altsaa ikke paa Listen, da den blev fremlagt i Retten!

Selve Mordaftenen havde Pechlin indbudt til stor Middag i sit Hjem. Gennemgaar vi Gæsternes Navne, har vi en smuk Buket af alle Mordets Bagmænd — vi finder Navnene igen i Retsprotokollen! Da Gæsterne brød op for at tage til Maskeballet, bestemte Værten sig til at blive hjemme, men en af Vennerne lovede straks at underrette ham, »saafremt der skulde ske noget i Aftenens Løb«.

Der kan fremføres Bevis paa Bevis for, at Pechlin var medskyldig, ja, den egentlige Hovedmand i Mordet. Men nogen Tilstaaelse fik man aldrig fra ham.

Selvfølgelig blev han straks efter Mordet arresteret i sit Hjem, ved hvilken Lejlighed han udtalte sin Forbavselse over, at der ikke kan ske en Revolution i Sverige, uden at han skal arresteres!

Under de paafølgende Rettergangsforhør, hvor alle Udsagn fra de øvrige Arresterede pegede mod Pechlin, forblev han rolig og uanfægtet. Hver Gang hans Navn nævnedes, erklærede han Beskyldningerne for ondsindet Løgn, og som en af Hovedmændene, Greve Ripping, udbrød efter et særlig kompromitterende Udsagn: »Jag kan aldrig bevisa general Pechlin ett ord av allt detta, talat i enrum med honom, han är mästare att neka därtill — —«.

Allerede den 27de April var Anckerström blevet halshugget, og den 24de Maj fik de i Mordet implicerede deres Straf, idet de fire Hovedmænd ligeledes dømtes til Døden, men senere benaadet mod Landsforvisning.

En af dem, Friherre K. F. Ehrensvärd, flygtede til Dan-

mark, hvor han tog Navneforandring til Gyllembourg. Han blev en meget hyppig Gæst i det P. A. Heibergske Hjem, og da denne frisindede Forfatter Aar 1800 blev forvist til Paris, giftede Svenskeren sig med hans efterladte Hustru, der derfor gjorde sin Entré i Litteraturen under Navnet Thomasine Gyllembourg. Helt ned i vor danske Litteraturhistorie kan vi altsaa spore Dønningerne fra Gustav III's Mord!

Den afdøde Konges Broder, Hertug Karl (den senere Karl 13de), der havde udvirket Benaadning for de Dødsdømte, vilde ikke høre Tale om Formildelse af Pechlins Behandling, som han betragtede som den egentlige Morder. Det var ogsaa Hovrättens Overbevisning, men da man stadig ikke kunde faa ham til at tilstaa, eller give sig selv den ringeste Blottelse, blev han den 24de Maj »sendt til Bekendelse« paa Karlsten Fæstning paa Øen Marstal. Her hersede baade Kommandanten og Præsterne med ham — forgæves!

Tilsidst tabte Hovrätten Taalmodigheden, den lod ham overflytte til Varberg Slot, med Besked om, at der kunde han sidde og have det saa godt — indtil han bestemte sig til at tilstaa!

I Begyndelsen havde han det nu ikke saa godt. Enhver, der har besøgt Varberg Slot, har set »General Pechlins fängelse i förstningen«, det trange, fugtige Kælderlokale, mørkt og uhyggeligt — og saa blev Tobakken taget fra ham! Men senere forbedredes hans Forhold, saa han tilsidst fik overladt 2 Stuer i Kommandantboligen og fik Lov at gaa frit omkring i Byen, dog altid under Ledsagelse.

Den Livstraad, Nornerne havde tilmaalt den gamle Politiker, blev forholdsvis lang. Over 4 Aar skulde forløbe, inden denne ejendommelige »Fængsel paa Bekendelse« skulde ende ved Fangens Død. Han døde 29de Maj 1796,

altsaa 76 Aar gammel, og begravedes paa Byens gamle Kirkegaard. Da man i 1858 skulde lave Torv paa den da nedlagte Kirkegaard, stødte man ganske uventet paa hans Grav. Kisten var da forlængst hensmuldret, men paa hans Skelet fandtes to Kobberplader, den ene med hans Navn, medens den anden bar den noget optimistiske Paaskrift: »Själen hos Gud, Minnet hos Efterverlden, Deth färgängliga här«. De sidste tre Ord var i hvert Fald rigtige!

Pechlin efterlod sig en Søn, der dog døde ugift, fordi han, efter eget Sigende, skal have tvunget sig selv til ikke at forplante »den modbydelige Intrigemagers« Æt videre. Desuden havde Pechlin en Datter, der blev gift ind i en af Landets ansete Slægter, og gennem denne Sidegren lever altsaa Pechlins Efterkommere videre i det Sverige, der idag kan tælle dem blandt Landets bedste Sønner.

Pechlin-Slægten har saaledes forlængst betalt sin Skyld tilbage — med Renter — og vi Andre har saa Lov at undre os over, at Norden har kunnet fostre en Pechlin!

Litteratur:
Hj. Lindeberg: En Ränksmidare. 1928.
L. Stavenow: Frihetstiden. 1907.
L. Stavenow: Den Gustavianska tiden, i: Hildebrand, Sveriges historia 1903—09. Bd. 8.

Gustav III's Kroning. C. G. Pilo.

Frederiksborgmuseet. Erik Pauelsen.

Johannes Ewald, rimeligvis malet i Vinteren 1779—80, da Ewald var omkring 30 Aar gammel.

JOHANNES EWALD 1743—1943

Af Højskolelærer, cand. polit. *Johannes Rosendahl.*

Kan det have nogen Interesse at beskæftige sig med en Digter, der er født for to Hundrede Aar siden, og som ikke læses mere af Folk i Almindelighed? Mange vil sikkert svare nej, for hvad skal man med en Forfatters Levned, naar man ikke mere læser hans Værker? Saalænge man gør det, ja, saa kan et Kendskab til Forfatterens Liv være med til at kaste Lys over hans Forfatterskab. Skønt Litteraturforskningen i vore Dage ikke lægger den samme Vægt paa Studier af Forfatteren, som den tidligere gjorde, saa er det dog stadig saaledes, at en Roman, et Digt e. l. vinder i Værdi, naar det kan ses i Lyset af de personlige Forhold, der danner Baggrunden for dets Fremkomst. Digterens Liv vil tit være som et smukt Bagtæppe, der smykker og forklarer hans Værk; først foran det ser man Digtet i dets fulde Skønhed, og først foran det forstaar man fuldstændigt Digterens Tanke. Men Johannes Ewald læser man altsaa ikke mere. Hvorfor da beskæftige sig med ham?

Fordi hans Liv i sig selv er som et Digterværk, der umiddelbart binder vor Opmærksomhed. Som et Drama udvikler det sig gennem Kampe og Nederlag, det naar en Konflikt, der finder sin Løsning, og det faar en tidlig, men paa sin Vis lykkelig Udgang. Det er rigtigt, at ingen Linier

passer bedre som Motto over Johannes Ewalds Liv end Slutningslinierne i hans Kongesang:

og rask igennem Larm og Spil
og Kamp og Sejr før mig til
min Grav.

Johannes Ewald er en af vore største Lyrikere, mange vil sige den største. At Ewald er stor som Lyriker kommer bl. a. til Udtryk deri, at han frem for nogen anden er blevet kaldt »den følsomme Skjald« eller »Digteren med det brusende Hjerte«. At han saaledes er særdeles følsom — ret et Digtergemyt — harmonerer godt dermed, at han er Barn af Pietismen, af den Retning i dansk Aandshistorie, der gik som en Vækkelse over Landet i første Halvdel af det 18. Aarh., og som vilde vække et levende religiøst Følelsesliv hos den enkelte. Pietismen fulgte umiddelbart efter det tørre og døde Aarhundrede, som vi benævner Ortodoksiens eller Rettroenhedens Aarhundrede. Kun den nyopdagede »rette Tro« havde da haft Ordet; man havde forfulgt og forkætret modsatte Anskuelser, og Friheden havde lidt Afbræk. Der var blevet »saa stille i de Aar i Danmark, det var, som om hele Folket sov,« siger en Forfatter. Pietismen kom da og bragte Liv, ikke blot i de dannede Klasser, men ogsaa hos Almuen og i de brede Lag. Først med Pietismen, har man sagt, kom Reformationen til Danmark, d. v. s. først med den fik vi en Omvæltning, der omfattede alle Samfundslag — ikke blot de dannede Lag i Byerne. Denne Pietisme forkyndte altsaa Betydningen af det personlige Trosliv, og den lagde endvidere Vægt paa de Kærlighedsgerninger, der sprang ud af dette Trosliv. Talen om Kærlighedsgerninger satte sig baade i Tyskland og herhjemme Spor i Oprettelsen af Skoler, Hjem for forældreløse Børn o. l.; i København

førte den til Oprettelsen af Vajsenhuset 1727 (Waise: forældreløst Barn). Ved dette Vajsenhus blev Johs. Ew.s Far Skolemester og Præst. Han kom til København fra Sønderjylland, hvor han havde været den ene af Pietismens to store Høvdinge. Den anden var Salmedigteren Brorson, vor store, netop meget følsomme Salmedigter. De to i Forening havde gjort Tønder Amt til den mest vakte Del af Danmark.

I Vajsenhuset bliver Johs. Ew. født den 18. November 1743, og her lever han sine første Barneaar. Hans Far holder Huslærer til ham, saaledes at han kan være hjemme, til han fylder 11 Aar. Det er netop Dagen før sin 11-aarige Fødselsdag, og det er tillige den Dag, hans Far dør, at han rejser hjemmefra; han skal da i Slesvig lærde Skole.

Det er et helt morsomt og tydeligt Billede, man kan faa af denne intelligente lille Fyr, der vokser op i Vajsenhuset og i Latinskolen i Slesvig.

Blandt hans indre Egenskaber bemærker vi især en frodig Fantasi, en særdeles levende Indbildningskraft. Hans sidste Barneaar faldt paa Syvaarskrigenes Tid, og disse Kampe ude i Europa optog naturligvis ogsaa ham og hans jævnaldrende. De delte sig i to Partier, Østrigere og Preussere, og de sloges voldsomt. Johs. Ew. fik under disse Slagsmaal Lyst til at blive Officer. Det blev ham et for kedeligt Virke blot at sysle med Bøger. Han maatte have Afløb for sit fantastiske Mod. Og saa er det, hans Fantasi kommer i Svingninger: Han skriver hjem til sin Mor, at en Engel har aabenbaret sig for ham — i den ene Haand holdt Engelen en Pen og i den anden et Sværd. »Vælg«, sagde Engelen, og Ew. var tro mod sin Mors Ønsker; han valgte Pennen. Men da havde Engelen »sat et Ansigt op, som om den vilde æde ham og svoret paa, at ved dette

Valg vilde han blive det ulykkeligste Menneske i Verden.« Moderen mente dog, at en Omgang Klø vilde være det bedste Middel mod Aabenbaringer fra det hinsidige, og hun skrev til Skolens Rektor og bad ham give Drengen »en god Produkt«.

Og Johannes Ewald var impulsiv, og det vedblev han at være alle sine Dage. Han fik pludselige Tilskyndelser, og dem fulgte han. Saaledes læste han ligesom andre Drenge Robinson Crusoe, men for ham havde det usædvanlige Følger. Han vilde være den store Robinsons Efterfølger, og han vilde endda af Sted med det samme. Til Holland og derfra med Skib til Ostindien . . . Skæbnen skulde saa sørge for en Storm med dertil hørende Stranding paa en øde Ø, og saa var Spillet gaaende. Uheldigvis blev hans Flugt opdaget. Rektor lod sætte efter ham, og allerede fire Mil Syd for Slesvig blev han paagrebet og ført tilbage.

Endnu en Egenskab, som følger ham Livet igennem, kan vi finde hos ham allerede som Barn. Han er ærekær. Han maa udmærke sig frem for andre. I sit pietistiske Hjem har han hørt om Udsendelse af Missionærer. Pietisterne var de første, der sendte Missionærer ud fra Danmark, og Johs. Ewald blev opfyldt af et brændende Ønske om at blive Missionær i Abessinien. Det var hans høje Haab, at han maatte findes værdig til at blive flaaet for Troens Skyld. Selv siger han senere, at det ved det Forehavende nok var ham mest magtpaaliggende at vinde Martyrkronen, — det var den højeste Æresbevisning, han paa den Tid kendte.

Drengen Johs. Ewald var fantasifuld, impulsiv og ærekær, og de Egenskaber forklarer meget ved hans urolige Levneds Forløb.

Af Ydre maa vi tænke os ham som lille og spædlemmet. Hans Ansigt har røbet, at han ikke var nogen Sinke; det

har haft livlige Træk, og hvad der navnlig har præget det, har været meget stærke, flammende, blaa Øjne. Disse Øjne hører vi stadig om i Omtaler af ham. De taber ikke i Styrke og Klarhed, selv da han er mest plaget af Sygdom, ja, ikke engang, da Gigten bøjer ham og binder ham til Sengestedet. Øjnenes violblaa Flammer lyser stadig.

Det er netop som en lille, spædlemmet Fyr — haabefuld ganske vist, men slet ikke voksen — at Johs. Ew. i sin Alders femtende Aar kommer til København for at blive Student og for at studere Teologi. Det var i god Tid maaske, og det syntes hans Kammerater aabenbart ogsaa, især hans Bror og et Par andre Studenter, som han boede sammen med. De vilde slet ikke betragte ham som ligemandig med sig. Han fortæller om, hvordan han maatte »holde Lyset«, naar de ud paa Natten kom hjem alle fire og havde lidt Besvær med at finde Nøglehullet. Trods alle hans ihærdige Bestræbelser var der ikke Tale om, de vilde tro, han ogsaa var fuld. Han var jo ikke voksen. Dertil krævedes nemlig forskellige Ting. For det første: Forkærlighed for Tobak — og han havde Modbydelighed for Røg. For det andet: Lyst til at gaa paa Værtshus — og han generede sig ved at komme der. For det tredie, ja, saa var der endnu ingen Grund til, at han barberede sig, og endelig for det fjerde havde han ikke nogen Kæreste og heller ikke Udsigt til at faa nogen. Det var for at bøde paa denne sidste Mangel, at han gjorde Haneben til en ung Jomfru i det Pensionat, hvor han boede. Hans Iver lønnede hun bl. a. med at benytte ham som Bydreng, og en Dag sendte hun ham ud i et Ærinde, der skulde blive af ikke ringe Betydning for ham.

Hos Jomfruens Kusine Arendse Hulegaard skulde han hente nogle Kniplinger. Han kommer om paa hendes Bopæl. Den knapt 17aarige Arendse er da inde at spise Fro-

kost med Familien, og han venter i Forværelset. Men lidt efter mødes de: den lille Student med de violblaa Øjne og Arendse, den straalende Brunette, hvis Øjne var sorte og tindrende. Ikke saa snart ser han hende, før han er ramt — lige midt i sit lille brændende, brusende Hjærte.

»Da jeg var kommet ud paa Gaden, gav jeg mig først Tid til at drage min Aande. Ney jeg paastaaer at der ikke gaaer og ikke kan gaae saa stor en Revolution for sig i vor Sjæl, som den der frembringes af den første sande Kjærlighed. Det er ligesom vi pludselig blev henrykte i en anden Sphære. Et tykt Teppe falder fra vore Øyne — bestyrtede see vi Fornuftens og Himmelens fulde Glands, og blive, som ved en Omskabning, paa engang af Børn til Mennisker. Saaledes gik det mig i det mindste.« . . . »Du skal have hende, du skal fortjene hende, du skal blive dydig, du skal blive stoer — det var ligesaamange Straaler af Himmelen, som Glimt i Glimt foer ind i min Sjæl, førend jeg endnu var ti Skrit fra det Huus, der skjulte alt hvad jeg ønskte mig af Jorden. Du er hende ikke værd, men du skal ikke lade af, førend du bliver det — Og det kan ikke feyle — Og saa faaer du hende — Og saa intet, intet, intet mere af denne heele Planet! — Kun, kun min Arendse, sagde jeg, og følte ikke at mine Fødder rørte ved Steenene.«

Det Maal sætter han sig altsaa at blive værdig til Arendse. Men ti Aar mindst vil der jo gaa, inden han faar Eksamen og Embede, og inden han kan gifte sig. Den gejstlige Vej er lang, og han har ikke Tid at vente. Han maa hurtigt blive noget stort, maa udmærke sig, maa blive bekendt, maa blive sin Gudinde værd.

Til alt Held er der stadig Krig mellem Preusserne og Østrigerne, mellem Frederik den Store og Marie Theresia.

Ingen Steder er der vel, som paa Slagmarken, Chancer for en ung Mand, der vil avancere i en Fart, og altsaa flygter han en Dag sammen med sin Bror over Valby Bakke, over Sjælland, Fyn, Jylland til Tyskland. Broderen springer fra i Hamburg, men han vil ikke opgi'. Skønt Officererne ler ham ud, da han lille og tynd kommer og vil være Husar, saa holder han haardnakket kækt paa, at han skal, og han vil hverves. Sluttelig falder Officererne ogsaa til Føje, og de tager ham som Kammerhusar hos Generallieutnant Manteufel, der da laa langt fra Hamburg mod Sydøst. Ham skal han opsøge, og næste Dag ser man ham da sejle op ad Elben. Ikke en Skilling har han paa Lommen — men hvad gør det: Eventyret venter ham jo, den store, ukendte, spændende Verden har han foran sig, og han er salig og jublende lykkelig over at være stillet over for en Fremtid saa svanger paa uvisse og usædvanlige Begivenheder.

Hen paa Eftermiddagen lægger Baaden til ved et Toldsted. Ew., der er sulten, finder en Flaske Vin om Bord, og den tager han ugenert til sig. Med den i den ene Haand og med en Pistol i den anden gaar han i Land. Han naar hen til en Høj, og bag den lægger han sig for at nyde de stjaalne, vaade Varer. Endnu seksten Aar efter, da han skriver »Levned og Meninger«, henrykkes han indtil Salighed ved Tanken om »den elskeligste blandt Højene«.

»Jeg dreyede mig med Flasken i Haanden om imod Norden, imod vort lykkelige Dannemark, som dengang, i forbigaaende sagt, syntes mig det ulykkeligste Land blant alle, fordi det havde ingen Krig, ingen Bjerge ingen Skovrøvere, ingen vilde Dyr, og overalt ingen Materie til Eventyrer . . . Øster-Søen, Gud være lovet, et heelt Hav er os imellem — sagde jeg ved mig selv.« . . .

»Nu heldede jeg mig fuldkommen tilbage, og under de sødeste Sværmerier faldt jeg i en tryg Søvn. Hvorlænge jeg har sovet, veed jeg ikke, men da jeg vognede, heldede Dagen stærk, og da jeg af en meget naturlig Tilskyndelse strax løb op paa min Høy, for at see efter Skibet, fandt jeg, at det var borte.

Hvilken nye Forvirrelse! — siger maaske en Deel af mine Læsere — og hvilken nye Føde for min romanske Sjæl! — siger jeg. — Ene, om Natten, i en ubekjendt Egn — det tegnede til et besyndeligere, et frygteligere Eventyr, end jeg i mine meest sværmende Drømme havde haabet saa snart. Min høyre Haand begyndte mechanisk, Sjælen ubevidst, at lege med Pistolen; og med langsomme, stive Skrit gik jeg ned af min Høy.«

Han oplever nu virkelig Eventyr. Det lykkes ham at naa frem til Magdeburg, hvor han lider den Tort at blive stoppet ind som almindelig Menig i et Fodfolksregiment. Naturligvis oprører det ham. Det er kun som Husar, man kan vise Heltemod og udmærke sig, og derfor taber han resolut Interessen for Frederik den Store — han deserterer og flygter over til Østrigerne. Hos dem bliver han Trommeslager og Underofficer, og i de følgende Aar møder vi ham stadig under Felttog i Bøhmen. Her er han med i flere Træfninger. Et Maleri kunde man ønske sig — her fra Bøhmersletten — af den lille Johs. Ew., der som Trommeslager gaar i Spidsen for sine Tropper. Med oprejst Hoved og med ublinkende Øjne gaar han frem mod Frederik den Stores Kanoner — Krudtrøg slaar der op om de blafrende, flerfarvede Faner, men Østrigerne gaar støt fremad, akkompagneret af deres Trommeslagers uforfærdede Hvirvler. — Han var frejdig, aaben, uforfærdet. Et eventyrligt Mod havde han. Det er den kække Aand fra »Kong

Kristian«, fra Kongesangen, der her demonstreres paa Bøhmerslettens Slagmarker af den 17aarige Johs. Ewald. Allerede dengang digtede han, men da var hans eget Liv det Stof, hvori han skrev sine eventyrlige og frejdige Digte. Kongesangen kan man trygt synge med Tanke paa, at dens Forfatter stod inde for dens Ord og for dens Aand og i et og alt selv »turde møde Faren med Foragt«.

Efter godt et Aars Forløb faar Familien hjemme Nys om, hvor han opholder sig, og den vil da forsøge at købe ham fri. Hans Oberst siger imidlertid nej, og da Ew. paa denne Maade mærker, at han er bundet, og da han sandsynligvis ogsaa begynder at blive træt af Soldaterlivet, kommer Trodsen op i ham, og saa v i l han af Sted. Han flygter. Under denne Flugt, fortæller man, er det, han i flere Timer maa staa i Skjul under en Bro; han maa staa i koldt Vand til op paa Livet. Dér skulde Spiren være lagt til den Gigtsygdom, der senere hjemsøgte ham med mange Lidelser, og som til sidst lod Døden hente ham i en ung Alder.

Under Vejs hjem til Danmark er han saa uheldig i Magdeburg at blive fanget af Preusserne. Igen ser vi et Udslag af hans Frejdighed. Da man vil sætte ham ind i et preussisk Regiment, gaar han omgaaende til Kommandanten og anmoder om at blive hængt straks, da han ellers ufejlbarlig vil rømme inden tre Dage. Stillet over for en saa utrolig Dristighed lader man ham gaa, og i Oktober 1760 er han tilbage i København.

I den følgende Tid kaster Ew. sig over den ret fredelige Syssel, det er at læse til teologisk Embedseksamen. Paa to Aar fuldender han sine Studier, og kun 19 Aar gammel tager han sin Eksamen med Udmærkelse. En gylden Fremtid synes han at have foran sig. Sine Ønskers Maal naar han: Han bliver forlovet med Arendse. Hans Liv tegner til

at kunne blive en Tjeneste i selve »Lykkens Tempel«. Universitetet giver ham sin Anerkendelse. Han faar Stipendium og Fribolig i fem Aar paa Walkendorffs Kollegium, og han faar den Dom, at han »har saa godt et Hoved og har vist saa distingveret Flid — — — at man kan haabe noget godt om ham.«

Johannes Ewalds Liv har hidtil været at sammenligne med en stadig stigende Kurve — en Kurve ganske vist, som Krig og Kærlighed gav kraftige Slyngninger, men som dog altsaa var opadgaaende. Da Ew. er omkring 20 Aar forandrer denne Kurve Retning — hans Lykkes Bæger synes at være blevet fuldt.

Omkring et Aars Tid efter at han har faaet sin Eksamen, bryder Arendse med ham for at gifte sig med en Hørkræmmer. Ew. siger i sine Erindringer, at Arendse blev »taget« fra ham, og sandelig begræder han Adskillelsen, og han betragter den som den Ulykke, der førte ham i Fordærv. »O, mine Læsere,« siger han, »O du, som Smerte har gjort følsom og øm, du som ... sidder i din ensomme Hytte og læser dette Blad ... lad en eneste medlidende Taare drybbe derpaa! Jeg havde min Arendse — og nu har en anden hende! — ... fortærende, ødelæggende Tanke! — Kilde til min Fortvivlelse, mine Uordener og mine Ulykker! — Kilde til min daglige Kummer, og mine Taarer! naar vil du fortørres?«

Saaledes skriver Ew. 16 Aar efter Skilsmissen, da han tænker tilbage paa den. Utvivlsomt maa vi huske, at det da er en Digter, der skriver, og forsigtigt maa vi derfor nok spørge: Er det mon Mindet, der overvælder ham, er det den syge Digter, der ser tilbage paa sin første Ungdoms morgenfriske og stærke Kærlighed og saa længes ... er det kun Digteren, der overvældes af Tanken om, at

»ogsaa Hjærtet har sin Jomfrudom, der ikke kan tages af mere end een?«

I Almindelighed mener man, det er saaledes. Ew.s Fortvivlelse over Bruddet har ikke været saa stor, da han var tyve Aar, som da han var 36. Og hvad angaar Skylden for Skilsmissen, saa vil man ikke frikende Ew. uden videre. Hvorledes var ikke hans Natur og hans Væsen? Han laa vel ikke altid lige sikkert paa Vejen. Bestandighed hørte ikke til hans fremtrædende Egenskaber. Paa sin begejstrede Bane mod et Maal kunde han let slaas af Sporet. Han fortæller selv, hvorledes en god Pleje, et godt Glas Vin og et godt Selskab kunde faa ham til at glemme alting, endog de mest magtpaaliggende Forretninger, dem han netop havde begyndt med den største Hede. Naar han nu var saaledes, mon han saa altid har husket sine Forpligtelser over for Arendse? Eller har han ofte i et godt Selskab eller ved et godt Glas Vin glemt, hvilke Hensyn han skyldte hende? I og for sig kan det ikke undre os, om det har været Tilfældet, det vilde passe altfor godt med hans Natur — og Arendses Kærlighed har ikke været af den sjældne Art, der »taaler alt, tror alt, haaber alt, udholder alt«.

Men hvordan dette nu er eller ikke er, en Skuffelse har han utvivlsomt lidt, og en beskyttende Gudinde har han mistet. Omfanget og Betydningen af dette Tab har han maaske først senere kunnet faa den fulde Forstaaelse af. Senere, og for sent, har han erkendt, at to Menneskers Livslykke var forlist. Det maa altid gøre Indtryk at høre ham fortælle, hvorledes Arendse mange Aar efter besøger ham, da han ligger syg og plaget af Smerter og alle Haande Vanskeligheder. Alene med sin Kummer ligger han i sin ensomme Hytte, da hun kommer til ham. Blege og indfaldne er da de dejlige Kinder; med melan-

kolske, langsomme Skridt, med en kæmpende, uovervindelig Højhed, gaar hun hen til hans Leje. De yderste Spidser af tre Fingre lægger hun paa hans Haand: »De forrige Tider er forsvundne, Ewald,« sagde hun og gik hastigt bort, som om hun frygtede at have sagt for meget. — Ja, de ere forsvundne! sagde jeg, og saae stivt paa det Sted, hvor hun havde staaet; og ikke en eneste venlig Taare vilde lindre mit beklemte Hjerte. — O min Arendse! — min Arendse! — —«

Skuffelsen, stor eller lille, over Tabet af den elskede søger Ew. at drukne i en Interesse for Digtning og Litteratur. Hos hans Kammerater paa Walkendorfs Kollegium var denne Interesse særlig brændende, og det er let forstaaeligt, at ogsaa Ew. nu begynder at sysle med Poesien. Maaske er det rigtigt, at han fik Sorgens Gave og blev Skjald.

Der fandtes i København i de Dage et »Selskab til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse«. Dette Selskab havde til Formaal at støtte Digtere og Forfattere dels ved Præmier og dels ved at udgive Værker, der kunde tjene som Mønstre for andre. Netop i disse Aar (1764) udlovede Selskabet en Belønning for det bedste Digt, der blev skrevet om en af Guds Egenskaber, og da nu Ew. saa smaat havde forsøgt sig i Litteraturen, saa laver han og indleverer et Drama om Guds Godhed, betitlet »Adam og Eva«, »Adamiaden« kaldet. Førsteprisen faar han ikke, og han trækker derfor i Tide sin Adamiade tilbage, men — der maa være sket noget med ham under Arbejdet med dette Drama. Naar han tager det hjem fra Selskabet, saa er det blot et strategisk Tilbagetog, han foretager — det er kun for at kunne gøre et saa meget større Fremstød senere. »... kunde han ikke være

den første Digter i sit Fædreland,« siger han, »saa vilde han ikke være den anden.«. Han tager derfor den ret store Beslutning i to Aar ikke at sætte en Pen til Papiret, men blot studere Poesi og dygtiggøre sig til at skrive — og det Løfte holder han.

Han har aabenbart faaet et Digterkald. Mon man gætter meget galt, hvis man hævder, at under Arbejdet med »Adamiaden« har Johs. Ew. opdaget, at al hans straalende Indbildningskraft, hele hans frodige og livlige Fantasi, der før havde maattet finde Afløb i eventyrlige Bedrifter — den kunde i Digt og Drama boltre sig efter eget Tykke, frejdigt og frit? Johs Ew. har følt, hvilken mægtig Evne han sad inde med, og han kunde derfor overbevist sige, at han vilde forbedre »Adam og Eva«, saa enhver maatte »tilstaa, at man ej havde set dets Lige siden Kong Skjold.« Han vilde være intet mindre end »Danmarks største Digter«. Jo, han fik et Digterkald.

Hvorledes mon vi da træffer ham i de Aar, der nu følger paa? Hans Situation er den: Han har lidt Skuffelse i Kærlighed, men har vundet Tiltro til sine Evner som Poet. — Om sin Kærligheds Skibbrud siger han i »Levned og Meninger«, at det gjorde ham rent »uenig med alt det, man kalder timelig Lykke ..... Nu blev det min Plan at slentre Livet igennem, som jeg bedst kunde og saa godt som muligt at forskønne min Vej med en vis Art af Lyksalighed«. Han hengav sig til et muntert, utøjlet Ungkarleliv. Glæden over Vinen, og Glæden over et godt Selskab førte ham ind i alle Former for Udskejelse. Han havde mistet sin elskede — trist og ligegyldig hengav han sig til løse Elskovsforbindelser. Hans Kærlighedslykke var forspildt.

Dertil kom, at han jo nu ikke behøvede at tage Hensyn

til sit Omdømme længere. Han skulde ikke mere være Præst eller Professor, altsaa tabte han Interessen for at bevare en social Nimbus uplettet om sin Isse; han blev ganske ligeglad med borgerlige Forpligtelser; han skulde nu være Digter.

Skal vi derfor fremstille Johs. Ew.s Liv i de følgende Aar, saa vil det lettest kunne gøres gennem det, man i Filmen kalder en Parallelhandling, d. v. s. en Skiften af Billeder mellem Handlinger, der ... udvikler sig snart paa Samfundets Solside i ædle, ophøjede Omgivelser og snart under tarvelige og ildelugtende Forhold, paa smaa Beværtninger, i smaa Gader osv.

Johs. Ew.s Liv i disse Aar kendetegnes ved en saadan stadig Skiften i Sceneriet og en dertil svarende Skiften i hans Stemninger. Snart er han Digteren, der betages af Tanken om den højeste Renhed og Skønhed, og hvis Geni hele Folket hylder — og snart træffer vi ham salig mellem Drikkebrødre og alt for kaade Kvinder.

Lad os se ham først som Digteren. I 1766 døde Frederik d. 5. Han havde afløst den strenge, pietistiske Chr. 6, og det havde ved Tronskiftet været for Befolkningen, som om Livsglæden med ham atter var vendt tilbage til Danmark. Frederik d. 5. havde derfor været en saare afholdt Konge, og nu var han død. Det var dengang Sædvane ved slige Lejligheder at skrive Sørgesange fyldt af overdaadige, pompøse og tomme Ord. Johs. Ew. skriver ogsaa en Sørgesang, men den overrasker ved sin Simpelhed og Naturlighed, og den røber Digterens Følelser bag Versene. Den gjorde ham med een Gang bekendt. Den 18 Marts 1766 lød Sangen oppe under Hvælvingerne i Christiansborg Slotskirke. Den blev sunget inden Kongen førtes til sine Forgængere og Fædre, til Gravene i Roskilde:

Hold, Taare, op at trille,
Og du, vor Cithar, stille!
Nu bæres Kongen bort
Til Graven.

Johs. Ew. blev hyldet for sit Digt, og han fik et betydeligt Beløb for det.

— Men nu skifter Billedet. Den store, følsomme, sørgende Digter, der hyldes fra alle Sider, forvandles til Kavalleren, der skal have brugt de Penge, han saa uventet er kommet i Besiddelse af. De følgende Dage ser vi ham leve i Sus og Herlighed; han lejer en prægtig Vogn og lader sig køre omkring i den. Til Kusken siger han: »Spørger nogen, hvem du kører for, skal du svare: for Kavalleren Ewald« — eller som han med sin Talefejl sagde: »for Kavareren Eward.«

Og om Aftenen kunde man se ham ved Lygteskæret i de smaa Gader i usikker Forfatning; han slog med sin Kaarde i Stenbroen, saa Gnisterne føg. Til den, der gad høre, raabte han: »Nu grasserer Kavareren Eward igen!«

Og hans Venner maatte hente ham hjem fra fordægtige Huse, hvor han havde strøet Gulddukaterne rundt om paa Gulvet. De laa og lyste i Halvmørket.

Hvor utrolig stærk hans Livsappetit har været, hvor ligegyldig han var overfor alle Hensyn, og hvor svækket hans Vilje ogsaa efterhaanden blev, naar det gjaldt at dæmme op for Tilbøjelighedernes Indflydelse, det viser en Beretning, som Oehlenschlæger har om Ew.

Ew. blev fra 1769, dvs. da han var 26 Aar, meget syg af Gigt. Aaret efter maatte han lade sig indlægge paa Frederiks Hospital. Han fik det bedre, og han begyndte at komme op. Imidlertid kedede han sig. Han længtes bort fra Sygestuerne og bort fra Patienternes regelmæs-

sige Liv. En Aften lykkes det ham at stikke af. Han kommer ud i Byen og faar hurtigt nogle Venner samlet til et Sold. Hen imod Midnat vakler han hjem. Han er ør i Hovedet af Vin og af Vinterkulde. Han trækker i Hospitalets Klokke, men ingen lukker op. Han ringer igen. Til sidst sætter han sig ned for at vente, og han falder i Søvn. Næste Morgen finder man ham uden for Porten, dækket af Sne. En Kur, der næppe var heldig for en Gigtrekonvalescent.

Oehlenschlæger har Historien fra Ew.s Læge. Meget morsomt gør A. D. Jørgensen opmærksom paa, at Oehlenschlæger jo ogsaa havde Fantasi, og A. D. Jørgensen spørger: Mon ikke Oehlenschlæger skulde forveksle Lægens Beretning om Ewald med Saxes Fortælling om Stærkodder i Sneen?

Hvordan det nu end forholder sig med denne sidste Beretning, saa er det i hvert Fald rigtigt, hvad Hans Brix udtrykker saaledes: »Ew. savnede den Reserve af selvopholdende Fornuft, der har været saa mangen livshungrende Ynglings frelsende Ballast.« —

Vi har nu set Ew. i de to Positurer, hvorimellem han svingede som et Pendul. Snart var han Digteren, der følte sit Kald; snart var han den livslystne Bajads og Drikkebroder.

Da han nærmer sig de 30 Aar, synes dette ustadige Liv at føre ham ind i nogle aandelige Vanskeligheder. Han var til Tider melankolsk — og kan man undre sig over det: Naar Bajadsen blev alvorlig, angrede han. Saa kom dertil, at den digteriske Inspiration ikke altid indfandt sig, som den skulde, og han blev tungsindig. Han faldt i Tanker over, om mon egentlig ikke Verden var ond, var lutter Ondskab, saaledes som Franskmanden Voltaire

dengang netop havde forkyndt det. Mon ikke den rette Maade at anskue Verden paa var den pessimistiske, — den, der sagde, at alting var sort i sort? — Over for disse Følelser har Ew. paa den anden Side kunnet stille Mindet om de Øjeblikke, da den digteriske Skaberglæde har grebet ham, og da Poesien og stærke livsbekræftende Følelser har fyldt ham helt. Han har husket og savnet denne hellige Grebethed, som hans urolige Liv ikke gav de bedste Vækstbetingelser, — og langsomt har derfor de Følelser kunnet vinde Overhaand i ham, der afgjort og klart sagde ja til Livet. Denne Krises heldige Forløb er nok medvirkende til, at han som 30aarig lader sig flytte bort fra København og fra hele det urolige Liv i Hovedstaden.

Hans Mor sørger for, han faar Ophold i Rungsted Kro. Det er næsten vederkvægende at se, hvorledes han her synes lidt efter lidt at komme sig. Hans Værtinde, Krokonen Madam Jacobsen, øver en overordentlig kærlig og god Indflydelse paa ham, og Ew. ved at paaskønne det. Datteren, en smuk og livsglad Pige, tager sig søsterligt af ham, og ogsaa det er ham til særdeles Opmuntring. Han glæder sig over den sjællandske Natur, over Øresundet og Skovene, over Fiskerne og Bønderne og alle Dagliglivets Mennesker. Vel trænger hans Fortid sig af og til ind paa ham — han siger: som en forrygende Storm — og vel gæster Tungsindet ham nu og da og giver ham mørke Dage; men da Foraaret og Sommeren først kommer til Rungsted, da Vaarsolen skinner frem, da kommer ogsaa en Dag Glæden, den uovervindelige Glæde op i Digterens Hjerte, og han synger. Det er Digtet »Rungsted Lyksaligheder«, han skriver. Den flyder over: hans Glæde over den sjællandske Natur, over Sundet med de sejlende Skibe, over de fede, grønne Marker,

over det Sted i det hele, hvor han mødte saa megen Venlighed og Kærlighed. Her føler han igen den usigelige Glæde komme frem i sit Hjerte; han siger

»da vokste min Sang,
Da raste den mægtige Klang!«

— han begejstres, han jubler over, at han, Mennesket, kun et Støv, kan føle og bære en saa himmelsk Glæde.

O, Verdeners Fader —
— Saa sang jeg — du Stærke, du Vise,
Gud, som Myriader,
Som Himmelens Vældige prise!
See, Støvet kan bære
Din Rigdom, din Ære,
Din Godhed, o, Fader! — saa sang jeg, og Fryd
Brød Læbernes bævende Lyd.

Vilh. Andersen siger: »I Grunden ved jeg ikke noget nordisk Digt, hvori der er mere Enthusiasme, mere af den Følelse, at have Gud i sig, end i dette.«

Men paa disse Højder holdt Ew. sig ikke. Ogsaa i Rungsted kom der Efteraar og mørke Dage og Vinter. Trods Madam Jacobsens myndige Omsorg, fik Ew. Tilbagefald af sin gamle Last. Han maatte have Vin, ja, som hans Biografer siger, endog Brændevin. Og der fortælles Historier om, hvad han alt kunde finde paa for at komme i Besiddelse af den attraaede Vædske, der var hans Sind til saa overvældende Oplivelse. Naar man fra Kroen en Vintermorgen netop var kørt til Kirke, og naar Ew. af Helbredshensyn var blevet hjemme, saa var Familien ikke vel ude ad Døren, før det hændte, at Ew. skaffede sig en Kane, og af Sted gik det over Sneen til Hørsholm, hvor han mindedes Sommeren ved Saften fra

stærke Druer og ved den Vin, der havde saa sød en Virkning paa hans »kilderkære Hjerte«. — Men alt i alt var Madam Jacobsens milde Myndighed ham til overordentlig Støtte og Hjælp.

For Ew. bliver det da skæbnesvangert, hvad der sker i Maj 1775, to Aar efter at han er kommet til Rungsted. Hans Værtinde Madam Jacobsen dør. Han stilles som Slyngplanten, hvis Stage knækker. Han har ingen mere at holde sig til. Til sin Mor inde i København staar han i et temmeligt ustadigt Forhold; snart er han i Strid med hende; og snart elsker han hende og er fuld af dyb Taknemmelighed for hendes Hjælp. Mellemleddet mellem Moderen i København og Ew. i Rungsted er Præsten ved Trinitatis Dr. Schønheyder. Han er god Ven med Ew., men heller ikke hos ham kan Ew. finde mere end moderat Forstaaelse. Schønheyder betragter det nemlig som sin Opgave at omvende Ew. og gøre ham til Kristen.

I denne ulykkelige Situation ser Ew. sig om efter Hjælp, og han beslutter at give sig hen i en borgerlig Tilværelses trygge og sikre Skure; han vil være Professor, og han vil gifte sig. Men begge Dele modsætter man sig inde i Byen. Grunden er den, at Ew.s udkaarne er en Dame af et ret tvivlsomt Rygte. Vi ved ikke rigtigt, hvem hun var; men vistnok er det i hvert Fald saadan, at disse hans Giftermaalsplaner bliver Aarsagen til, at han i Efteraaret '75 flytter fra Rungsted, længere nordpaa, til Søbækhuset ved Humlebæk.

Ew.s Forhold er da ikke muntre. Hans Haab om Redning ved Ægteskab er strandet, hans Ønske om at leve en borgerlig Tilværelse ligeledes; som det er sagt: Da han fra sit Parnas vilde stige ned for at tage Bolig blandt Mennesker, var der ikke Plads for ham. I Stedet er han

i de mørke Efteraarsmaaneder flyttet op til Søbæk; han er flyttet til en Pleje, der, hvad kærlig Omsorg angik, ikke kunde staa Maal med Rungsted, og han følte sig mere ulykkelig og ensom end nogensinde. Dertil kom, at Dødsangsten faldt over ham stærkere og oftere end før, — og til sidst gav den nedbrudte Digter op; han kapitulerede og overgav sig til Kristendommen og til Dr. Schønheyders Tilbud. Han fik Fred ved sin Fars, Pietisthøvdingens, Tro.

I hans Digte kan vi finde Spor af denne Sjælekrise. I Randen af hans Manuskripter kan vi finde tilfældigt nedskrevne Linier, der bærer Vidne om hans Kamp. Han har skrevet et Sted paa Latin: »Giv mig Lyst til Arbejde og Kræfter! Lad ikke Lediggang og den deraf følgende Tøjlesløshed ødelægge min elendige, men genløste, ved Kristi Blod genløste Sjæl! .... O, forvildede Sind, vær du mig et Lys, algode Fader!« I Randen af Manuskriptet »Ode til Moltke« finder man den over al Maade smukke Bøn fra Davids Salmer: »O, Gud, giv mig et rent Hjerte og forny en levende Aand inden i mig!«

— — Ew. flytter ikke lang Tid efter til København. Han er da sjælesund og næsten rask. Det er hans Ven, den unge Grev Moltke, der hjælper ham tilbage til Hovedstaden, og det er ogsaa ham, der sørger for, at Ew. nu faar nogen økonomisk Hjælp. En Kreds af Venner slutter sig sammen og giver ham en aarlig Understøttelse. Underretningen herom besvarer Ew. i et Brev, som han slutter saaledes: ».... tusinde, tusinde flammende Taksigelser af det Hjerte, som du har fyldt med Glæde og Mod og Stolthed.«

De var gode Aar de sidste for Ew. i København. Han boede i Skindergade hos Anne Kirstine Skou, der var ham en særdeles god og hjælpsom Værtinde. Han var

blevet ligevægtig, og han havde faaet Fred i sit Sind. Den digteriske Inspiration trængte ofte stærkt paa hos ham, og han skrev meget i disse Aar, bl. a. Syngespillet »Fiskerne«. Men fri af sin Gigtsygdom blev han ikke, tværtimod forværredes hans Tilstand, som Tiden gik. Smerterne indfandt sig oftere og oftere, men altid var han alligevel vittig og aandfuld, hans violblaa Øjne lyste som førhen, og selv da Gigten krummede hans Ryg ganske og bøjede hans Hoved helt ned mod Knæene, kunde han spøge med sin Stilling og sige: »Nu nærmer jeg mig snart Fuldkommenheden, — den fuldkomne Figur er jo Cirklen.«

En næsten lidt for taarevædet Anekdote fra hans sidste Aar fortæller følgende: En ung Pige kom paa Besøg hos ham. Ew. vilde gerne se hende, fordi han havde hørt, hun var meget betaget af et af hans Stykker. Og hun finder ham paa Sygelejet; hans Knæ er trukket helt op mod Brystet, og Ryggen krummer i en Bue; men hans Øjne spiller stadigt af Liv. Over for det Syn kan den unge Pige ikke holde Stand, hun maa overgive sig til Taarerne. Ew. lægger sin Haand paa hendes Hoved og siger: »Der bor en Digtersjæl!« A. D. Jørgensen, der fortæller denne Beretning, fortsætter: »Det var det, Ew. forstod ved at være Digter: Den fulde ubrudte Strøm af rige Følelser, der gennemtrænger Menneskehjertet ved alt, hvad der er stort, ved alt, hvad der løfter eller nedbøjer et Menneske.«

Ud paa Efteraaret 1780 forværres hans Tilstand. En Foraarsdag 1781 døde han. — Paa Dødslejet skriver han en kort Salme, men ogsaa den bærer helt Præg af Johs. Ew.s Aand. Han er blevet Kristen, han er vokset, og han behersker sit Hjertes vilde Hunde; men hans modige og uforfærdede Kampaand, som vi kender fra »Kong

Kristian«, besjæler ham til det sidste. Det er ganske vist ikke ham, der nu skal kæmpe, han har jo overgivet sin Sag til Kristus, men hvilken Kristus? Er det den lidende og tornekronede Frelser? Nej, det er Helten fra Golgatha, og Ew. tilraaber ham: Udrust dig Helt fra Golgatha! nu trækker det op til den endelige Kamp, nu skal jeg dø! Grib det røde Skjold, du ser jo, at Synd og Skræk vil angribe mig. Skynd dig! Træk dit Sværd og fæld dem, der vil trodse dig! Styrt dem i Afgrunden med din vældige Arm, nu de vil fare op mod os to, mod dig og mod mig! — En saadan Kristus i fuld Krigsudrustning har vi næppe Mage til i nogen anden dansk Salme. Saaledes forbereder den døende Digter sig til den sidste Kamp:

Udrust dig Helt fra Golgatha!
Løft højt dit røde Skjold!
Thi Synd og Skræk du ser det ja
angriber mig med Vold!

Løft højt dit Glavind i din Harm
mod dem som trodse dig!
nedstyrt dem dem en vældig Arm
fra Lyset — og fra mig!

Det var dengang ikke Skik og Brug, at man kom uindbudt til en Begravelse, men det viste sig, da Ew. døde, at man forstod at værdsætte ham. Uindbudt mødte man op. Følget naaede lige fra Hjemmet i Skindergade og til Trinitatis Kirke. »Han var«, siger Rahbek, »den første, der paa Danmarks Skuldre blev baaret til sin Grav.«

— — Joh. Ew.s Digtning skal der ikke fortælles om her. Den er ret vanskelig tilgængelig for os. Der er en Barrikade af Vanskeligheder mellem den moderne Læser

Tegning af W. Marstrand.

Arendses Besog hos Ewald. — »... min Arendse kom til mig, da jeg laa i min ensomme Hytte, uden andet Selskab end min Kummer og mine Smerter«.

Husmandsmøde paa Bornholm i 1936.

og Versenes fyrige, stemningsrige Indhold. Fx. anvender Ew. Lignelser og Billeder, der er os ganske ukendte. De kan være hentede fra den græske Gudelære eller fra fjerne Afkroge af det gamle Testamente. Hvem af os ved, hvad Floderne i Paradisets Have hedder? Eller Ew.s Vers kan virke konstruerede og tunge. Han havde en skarp og klar Tanke og var meget flittig med Udarbejdelsen, ogsaa naar det gjaldt de mange Lejlighedsdigte. Han kan derfor sætte sin Læser i Arbejde. Og hans Tone er »ha—stemt«. Han fraadser lidt rigeligt med Ord som »Ha« og »O« og »Ak« og »Ve«, det kan maaske virke afskrækkende paa en Læser fra vort Aarhundrede. Men er man villig til at overvinde disse Besværligheder og til at bane sig Vej frem til Digtningens levende Indhold, da vil man ogsaa kunne blive belønnet med en begejstret Erkendelse af, at Johs. Ewald er vor største Lyriker.

Litteratur:
M. Hammerich: Ewalds Levnet. 1861.
A. D. Jørgensen: Johannes Ewald. 1888.
V. Malling: Fra Holberg til Chr. Richardt. 1905—06.
Johs. Ewald, en Bibliografi. Akademisk Antikvariat, 1918.

Johannes Rosendahl, f. 1912, cand. polit. Lærer ved Rødding Højskole. Kursuslærer ved Den danske Andelsskole. Skrevet forskellige Tidsskriftartikler.

Trykfejl i Billedteksten: Marshan, læs Marstrand.

JENS HOLDGAARD

De danske Husmænds Fører.

Af Højskolelærer, cand. mag. *Jørgen Jessen.*

II

Vælgermødernes Mand.

Holdgaard var blevet husmandspolitiker. Som mange andre var han gået vejen fra foreningsmand til rigsdagsmand. Men når der nu skal fortælles om Holdgaard som politiker, må vi ikke glemme, at han stadig først og fremmest var foreningsmand. Den faglige dygtiggørelse i de mange smaa bedrifter var grundlaget for at drive socialpolitik inde på rigsdagen. »Det giver os nemlig,« sagde Holdgaard, »en stærk, saglig baggrund for fremførelsen av vore krav og ønsker.«

I året for den store landbrugskrises begyndelse, 1929, blev han formand for den jydske samvirksomhed, godt et år efter i 1931 for De samvirkende danske Husmandsforeninger. Brandkasse, regnskabsavdeling, hedeselskabet o. m. a. fagligt arbejde sled han stadig med. Dertil kom fra 1923 hans utrættelige virke i udstykningens tjeneste som medlem av statens jordlovsudvalg, det arbejde, som han satte højest av alle sine mange hverv.

Efter nogle års arbejde på rigsdagen som landstingsmand blev Holdgaard i 1924 valgt ind i folketinget av Det radikale Venstre i Givekredsen, Vejle amts fjerde. Av træk fra den valgkamp, der gik forud, og fra senere vælger-

møder kan vi lære meget endnu om Holdgaards personlighed. Han havde før været tællekandidat for de radikale i Herning og regnede heller ikke dennegang med at blive valgt. Men som i Herning så i Give, han evnede at sætte sit partis stemmetal op i disse faste venstreegne. I Give endda nok til at blive »sat ind«.

Hvor de radikale talere før knap var bleven tålt, blev der lyttet, når Holdgaard tog ordet. Medens venstremanden Rahbek på et vælgermøde kritiserede ham, sagde dirigenten, der også hørte til Venstre, til sin sidemand: »Hvorfor klør han ikke løs på socialdemokraten, han trænger til det, men Holdgaard synes vi alle godt om.« Selv hans politiske modstandere kunde ikke lade være med at få sympati for ham. Klar var han i det saglige og på een gang hvas og lun i sin slagfærdighed. Det er egenskaber, som ingen danske kan stå for.

Det lå langt fra Holdgaard at drive politik for det politiske spils skyld. Han vilde noget. Småmændenes kår, »de tusind hjems lykke«, som han selv sagde, var hans hjærtesag. Det mærkedes i mange tilsyneladende små ting, som da han under en finanslovsdebat slog et slag for bedre tøj til landpostbudenes bukser i stedet for det tykke stof, de havde, som sugede vand i litervis. Men når harmen greb ham, hvad forøvrigt kun sjældent skete, kom hans dybe medfølelse med de dårligst stillede i samfundet frem i stærke ord.

Under valgkampen i 1924 blev der på et møde rettet et særlig ondartet angreb på landarbejderne og samtidig på Holdgaards kæreste virke, udstykningen. Det kunde han ikke lade sidde på sig. »I kan sige og gøre, hvad I vil,« sagde han i sit svar, »men sålænge jeg kan kæmpe, skal målet for min kamp være, at landarbejderne ikke pånyforvandles til disse mergelmaskiner, som i trøstesløst slid

og uden håb om en bedre fremtid måtte gå fra mergelakkord til mergelakkord uden dog at kunne tjene til en menneskelig tilværelse, forsumpet fysisk og åndeligt, for at ende deres dage på fattiggården.« Et følsomt sind ejede Holdgaard, et sind, der kunde gribes dybt både av Guds ord og av medmenneskers nød.

I reglen var han ikke ivrig efter at dyppe sine modstandere i skarp lud. »Synes du, jeg var for hård ved ham?« var et spørgsmål, han ofte stillede, når det var gået hedt til på møderne. Og han klagede aldrig over den ublide medfart, han selv kunde komme ud for. »De skælder mig jo ud,« kunde han sige, når han mødte smædeord og nedrakning selv av sine egne standsfæller, »men jeg tåler det jo nok.« Kun da en L.S.-mand på det berygtede Givemøde i vinteren 1935—36 gav sig til hånende at avbryde ham, fik han et bittert svar: »Det, du der siger, passer ikke, men det gør mig ondt, at sligt kan siges, dog, det skal jeg finde mig i og lige ivrigt fortsætte mit arbejde for den danske husmandsstand.« Det pinte ham, at husmænd kunde lade sig bruge av folk, der gik imod udstykningen og vilde tage sig selv til rette med strejker.

Holdgaard på vælgermøde var en oplevelse for sig. Hans evne til at udrede vanskelige spørgsmål, så alle kunde forstå hans mening, var en vældig styrke for ham. Men han var heller ikke den, der forsmåede brugen av en lun vits. Egentlig var han vist både sær og tvær av natur, rigtig en jyde. Sammenbidt og utilnærmelig kunde han være, når han ikke vilde forstyrres. Men til gengæld kunde han slippe smilet løs, så al mislyd svandt som sne for en vårsol. Og det er den slags, der huskes.

En vælger gav engang udtryk for sin inderlige misfornøjelse med tilværelsen, bl. a. var han meget vred på lærerne, de havde alt for mange fordele mod det, de ydede.

Da Holdgaard fik ordet, faldt der en lille ytring av til vedkommende vælger: »Det war da grow, så gal do war o æ dejn, men do hår måski grund derte, for så widt a ku forsto, hår do håd en møj ring lærer.«

Ved et møde i Filskov var folketingsmand Hans Jacob Sørensen til stede. Han takkede for indbydelsen og bemærkede, at det jo nu efter regeringsalliancen mellem socialdemokrater og radikale var et slags bryllup, han var kommet til, og det glædede ham at se Holdgaard og Johs. Hansen (den senere kirkeminister) som den kærlige brud og den omsorgsfulde brudgom. Holdgaard lod ikke den lignelse gå fra sig. »A takker Hans Jacob Sørensen for de kjønne ord,« sagde han, da det blev hans tur, »men a forstod jo nok hans misundels, a hår nemlig manne gång mærket, at såen gammel peberswend' (H. J. Sørensen var gammel ungkarl), når de kommer til bryllup, hår undt we a håld æ misundels i sæ, fordi dæ et æ noen, der wil ha dem.«

I Givekredsen tog Holdgaard often en tørn med venstremanden Rahbek. Denne havde på et vælgermøde søgt at fremstille Holdgaard som en mand, hvis tale var så dunkel, at man ikke måtte forlange av ham, at han skulde kunne hitte ud af meningen med den. Holdgaard spurgte da forsamlingen: »Hår a krævet åw Rahbek, te han ska forsto den sag, wi diskutirer?« »Nej, nej!« blev der råbt, og Holdgård fortsatte: »De tøt a jo nok; a forlanger et åw en minnesk, hwa a ve, han et hår evner te å fatt!«

Ved et andet vælgermøde i Brande takkede stedets provst ham for at have ordnet en sag om præstegårdsjorden tilfredsstillende, hvad der var mislykkedes for Rahbek. »Tøt a et nok, te den sag war bløwn nøj forkludret,« sagde Holdgaard. Men Rahbek var heldigvis ikke en mand, der kendte til bitterhed, fordi en anden

tog stikkene hjem. Heller ikke han kunde lade være med at respektere sin »krigskammerat«, som han kaldte ham.

En anden modkandidat gav sig engang til at opfriske gamle minder fra deres fælles færd i Givekredsen og udbrød i samtalens løb: »Ja, du beundrede mig jo nu alligevel, Jens Holdgaard.« Han fik omgående svar: »Ja, a beundrede dæ, for de do ku hold så lång tåler — uden å sej nøj!« Et par ukendte, tilfældige tilhørere var nær eksploderet, fortæller lærer Dybkjær, Beder.

Til et venstremøde på Hobroegnen havde de radikale fået lov at møde med en taler, og Holdgaard fik hvervet overdraget. Venstremanden talte og talte, tørt og enstonigt, i halvanden time. Forsamlingen var ved at falde hen. Da så Holdgaards stoute skikkelse nærmede sig talerstolen, gik der et befrielsens suk gennem rækkerne. Mødets leder gav ham imidlertid påbud om kun at tale i 20 minutter, men det protesterede forsamlingen imod, det var en meningsløs behandling av en gæst. Ordstyreren gav sig til at forsvare sig. Det her var et venstremøde, der var ingen, der havde haft bud efter nogen fra Holdgaards parti, og så begyndte han at tale ironisk om de radikale.

Holdgaard havde hele tiden stået roligt smilende på talerstolen, men pludselig lød hans klangfulde, gennemtrængende stemme: »Mæ fårlow å spør, ska den ti, do stor å tåler i, åsse trækkes fra di 20 minutter, for så wel a tillåd mæ å sej gonat å tak for i awten; det war godt nok lånt å rejs fra Kjøwenhawn å hær øwer for å sej de.« Så tog Holdgaard sin frakke på armen, hatten i hånden og gik ned mod døren. Det var i 1932. Holdgaard var ikke bare en almindelig partipolitiker, han var de danske husmænds kårede høvding. Ingen forsamling kunde lade ham gå på den måde, og han blev standset, inden han nåede døren. Det blev en av sine bedste taler, han holdt den

aften, og den varede mere end de 20 minutter. Sikkert ingen av dem, der var med, undgik at blive taget av hans djærve optræden.

Sådan kunde Holdgaard mestre en forsamling. Alligevel hændte det en enkelt gang, at hans faste tag glippede. Det var under hans første valgkamp, og han var begyndt på sin tale. Da lænede en bondekone, som aldrig havde set ham før, sig over mod sin sidemand og hviskede: »Ham dær, de er et Jens Holdgaard, de er æ kruschenmand!« Det var i de dage, da den springende kruschenmand viste sine færdigheder i alle landets blade, og der var ikke så lidt om den sammenligning, hvis man gik ansigtstrækkene efter. Inden ret længe havde konens ord bredt sig som en hedebrand over den ganske sal. Smilet kom Holdgaard bredt i møde, hvor han end kiggede hen. Det var ham umuligt at binde forsamlingens opmærksomhed til det, han havde at sige. Mødet var komplet spoleret, og han måtte give op.

Men da han bagefter fik sammenhængen at vide, morede han sig mindst ligeså storslået som hans tilhørere havde gjort; det var det herlige ved ham. En god spøg kunde han le så hjærteligt av, ligemeget om den gik ud over ham selv. Derfor gemte han avisnotitsen om den historie blandt sine udklip. Også karikaturtegninger av sig selv og andre samlede han på, hvis de kunde tale til hans egen rene og ægte humor.

Med åben Pande.

Med tiden blev Holdgaard en av de politiske talere, hvis ord blev hørt landet over. Hans formandstaler på husmændenes årlige sendemandsmøder var begivenheder, som blev imødeset med spænding langt udenfor husmæn-

denes rækker. Han lagde altid kortene åbent på bordet ved slige lejligheder og krævede sine synspunkter overvejet av sendemændene, og skulde en vigtig udtalelse fremsættes i rigsdagen, gjorde han det heller aldrig uden at have sikret sig hovedstyrelsens samtykke. Han måtte have sine standsfællers tilslutning til de linjer, han arbejdede efter, men veg ikke tilbage for at gå imod strømmen, ikke i stejl trods, men i redelig mandjævning, for at vinde modstanderne for sit syn på tingene.

Sådan handlede han, da han og de andre husmandsrepræsentanter på rigsdagen i 1933 mod deres frihandelsprogram gik med til en flæske- og kornordning, som bl. a. indeholdt importavgift på korn til fordel for de kornsælgende bønder og godsejere, dog på den betingelse, at avgiften fordeltes på en for de kornkøbende småbrugere fordelagtig måde, og at brødpriserne ikke forhøjedes. Der var megen modstand blandt husmændene imod planerne. Med hovedstyrelsens samtykke indkaldte han derfor til et landsmøde i Odense sidst i august og forelagde her ordningen til drøftelse. Først efter lang og ofte livlig forhandling fik han de ⅔ av forsamlingen til at stemme for sit forslag til en udtalelse, der som yderligere betingelse for at gå med til prisforhøjelse på det for husmændene så vigtige korn opstillede kravet om rentesænkning. Så var der øvet ret og skel til alle sider, mente han.

Modstanden var imidlertid ikke forbi endnu. Et stort husmandsmøde blev sammenkaldt i Vejle med Holdgaard som taler. Der var mange, som der havde et borgeligt ord at skulle sige ham. Holdgaard fik dog ordet først, og det lykkedes ham at gøre så klart og overbevisende rede for sit standpunkt, at de hensyn til samfundet som helhed, der havde været avgørende for ham, blev forstået. Da han under lydløs opmærksomhed havde talt færdig, var

der ingen, der ønskede ordet. Han havde fægtet med åben pande, og han vandt pány sine husmænds tillid.

Rigsdagsmand.

Den samme respekt, der stod om Holdgaards navn ude i landet, blev også ydet ham inde på rigsdagen. Han blev hurtigt en af de mest markante skikkelser i salene på Christiansborg. Når formanden meldte: »Det ærede medlem Jens Holdgaard har ordet,« og han steg op på folketingets talerstol, rank og rolig med sit skarptskårne ansigt, sit smukke, nu hvide hår og måske med et lunt blink i de blå øjne, så forsvandt uopmærksomheden i salen. For Holdgaard tog ikke ordet, uden han havde noget ganske bestemt, han vilde sige, et rammende svar til en modstander eller en helt ny synsvinkel at se en sag under.

Sine indlæg havde han altid udformet omhyggeligt i forvejen, og de varede sjældent mere end et par minutter. Man kunde ofte se ham sidde og rette i sin opskrift, indtil han havde fundet netop de ord, der dækkede hans tanker. Dem var det, og ikke hans parti, der avgjorde hans meninger. Havde han så formet sin tale, kom den sindigt og på jydsk, men fuldt forståelig for alle. Han led ikke av underlegenhedsfornemmelser på sit sprogs vegne. Hvad han sagde, kom fra hjærtet, og så kunde kun modersmålet bruges.

Sommetider var han ikke fri for at ytre sig temmelig bidsk. Han kunde f. Eks. sige: »Ja, de ku li pass, te man sku før en politik te gavn for æ godsejer og så læ æ godsejer si røgter betål, hwa de kåster!« Men iagttog man ham under et sådant udfald, glemte man at føle brodden for at opfange hans avvæbnende smil og det lille, lidt nervøse træk med skuldrene, som hørte sammen med ordene.

Holdgaard havde nok sine egne, ofte skarpe meninger, men i praktisk politik var han en forsoningens mand. Da de radikale efter nederlaget i 1920 blev bitre i deres tale, søgte han at jævne de store udsving. Det var så betegnende for ham, hvad han da sagde: »Man må lære at bøje sig og forstå andre menneskers anskuelser.« Anderledes kunde han ikke se på den sag. Sålænge han levede, fik uenighed om skatter, prispolitik og gældssanering heller ikke lov at skille bønder og husmænd mere, end de stadig kunde sidde ved forhandlingsbordet sammen i Landbrugsrådets lokaler på Axelborg.

Som alle praktiske politikere måtte også Holdgaard bøje av fra flere av sine programpunkter, f. eks. frihandelsidéen. Verdensøkonomiens uligevægtighed kunde heller ikke han beherske, selv om han ofte som alle de, der sad med ansvaret i Danmark, kunde få hårde bebrejdelser, fordi han ikke gjorde det. Særlig slemt må det have været for ham, da han engang av tuskhandelens nødvendighed blev tvungen til at gå med til at bytte kartofler bort for vin, avholdsmand som han jo var. Men han forsvarede sig både da og ellers med et ord av professor L. V. Birck fra et sendemandsmøde: »Når man bor i et galehus, må man undertiden selv te sig som en gal«. Man fornemmer en god portion af 30'ernes kriseatmosfære igennem de ord.

Fra barnsben var Holdgaard bleven oplært til sparsommelighed, og han fornægtede ikke sin opdragelse. Som f. eks. den gang han i en finanslovstale krævede staten løst fra sine forpligtelser overfor Det kgl. Teater, fordi dets skuespil og operaer ofte savnede moralsk lødighed. »I alt fald kan jeg ikke forstå,« sådan lød hans ord, »hvilken kulturværdi, der skulde være i, at nogle meget let påklædte balletdanserinder spjætter rundt på Det kgl. Tea-

ter.« Det var kun til overklassens forlystelse og derfor utilladeligt i en hård tid for småfolk. »Når jeg stiller de to ting overfor hinanden,« havde han i en tidligere finanslovstale sagt, »tilskudet til mergeludkørsel på de magre egne og tilskudet til Det kgl. Teater, og jeg skal vælge, så er valget ikke svært for mig.« Trods sine egne hyppige teaterbesøg foreslog han også rigsdagsmændenes fribilletter inddraget, snarere burde konerne have dem. Men han fik ikke synderlig tilslutning i det stykke.

Under en anden finanslovsdebat var det fru Thit Jensen, det gik ud over. Holdgaard forstod da ikke med hvilken begrundelse staten »skal ofre 1200 kr. på hendes virksomhed«, hvad hun svarede på med at foreslå »mergelhjernen« udslettet av tinget.

Kunde Holdgaard således på visse punkter synes snæver, er det i hvert fald forståeligt, om man tænker på nøjsomheden i husmandshjemmene og på hans strenge etiske krav til sig selv.

Efterhånden som verdenskrisen satte landbrugsproblemerne øverst på rigsdagens program, kom Holdgaard til at indtage en mere og mere central plads i lovgivningsarbejdet. Han blev sit partis ordfører i adskillige sager, jordlove, kriselove, sociale love. Men navnlig var det det omsiggribende udvalgsarbejde, der lagde beslag på hans kræfter og indsigt. 1929—32 sad han endog i finansudvalget.

De 2 store H'er.

Der er al god grund til at drage en enkelt side av Holdgaards virke som lovgiver frem her, fordi den blev avgørende for landbrugets egen holdning til de mange landbrugskriselove. Det er samarbejdet med bondestandens

mænd og deres leder, landstingsmand H. Hauch, landboforeningernes formand og landbrugsrådets præsident.

Holdgaards samarbejdsvilje var av gammel dato. Han vilde jo ikke opdrage husmændene alene til klassekamp. Som formand for foreningerne i Ringkøbing amt havde han i sin tid forsøgt at få fællesforetagender igang sammen med landboforeningen, ganske vist uden større held. Om begyndelsen til sit samarbejde med Hauch fortæller han selv: »Det er vel ikke nogen hemmelighed, når jeg røber, at det var Hauch og mig, der ... lagde grundlaget for forliget om jordlovene av 4. oktober 1919. ... Der var det, vi to H'er første gang blev enige.« Og det blev ikke sidste gang.

Ved valget i 1932 faldt Holdgaard i Give for L.S.- og J.A.K.-bevægelsernes angreb, men ligefuldt bevarede han sin indflydelse på rigsdagen som næstformand i landbrugsrådets præsidium og som medlem av alle de udvalg og nævn, han derigennem fik sæde i. Rigsdagsmændene lagde slet ikke mærke til, at han ikke mere var folketingsmand, så ofte var han med i udvalgsmøderne og i samtalerne i vandrehallen og i snapstinget.

Nu trak det op til store kriselove. Og så skete det uventede, at bønder og husmænd enedes. Den 12. januar 1933 overraktes et forhandlingsforslag til statsminister Stauning, udarbejdet av landbo- og husmandsforeningernes repræsentanter og underskrevet av deres førstemænd Hauch og Holdgaard. De avsluttende forhandlinger mellem de to organisationer havde fundet sted paa Axelborg. Regering og rigsdag indstillede imens deres egne overvejelser, til der var skabt fuld klarhed over, hvad landbrugets folk selv kunde blive enige om. Man havde fornemmelsen av, at det i de dage var Axelborg og ikke

Christiansborg, der var landets centrum. Siden førte »de 2 store H'er« forhandlingerne med Stauning og andre regeringsmedlemmer.

Da enigheden var nået, og fællesforslaget avsendt til statsministeren, sagde Holdgaard med et lille smil: »Dær ka I si, de war hel forkirt, te a kom udåw rigsdagen.«

I sig selv var det opsigtsvækkende nok, at de to landbrugsorganisationer var enedes, mange skoser måtte både Hauch og Holdgaard døje i den anledning. Man var svært ivrig efter at få at vide, hvem av parterne der havde ladet sig snyde i den handel. Begge enighedens ophavsmænd holdt imidlertid på, at de på ingen måde havde haft i sinde at narre hinanden. Men endnu mere spændende blev det, da det sivede ud, at den avgørende samtale mellem de 2 H'er havde fundet sted under en biltur fra Vejle til Viborg. Holdgaard måtte høre for, at det nok havde været Hauch, der havde passet rattet og sat kursen ved den lejlighed. Men han forsvarede sig på et sendemandsmøde og fortalte den virkelige sammenhæng.

I julen havde han boet i København sammen med sin hustru. Hauch var i Jylland og havde meget knap tid til at tale med Holdgaard. Samme dag, som Holdgaard og hans hustru skulde rejse hjem fra København om morgenen, skulde Hauch rejse den modsatte vej om aftenen. Så fik han Holdgaard til at stå av i Vejle, hvor han vilde være parat med en bil. Når de så lagde turen om ad Ikast, kunde der blive tid til at drøfte tingene, og Hauch kunde komme af sted til København samme aften alligevel. Til beroligelse for spotterne kunde Holdgaard oplyse, at de havde haft chauffør. Foran hos ham var Sørine bleven anbragt, mens de 2 H'er havde siddet på bagsædet og talt sig til rette. Da bilen nåede Ikast, blev

Holdgaard og Sørine planmæssigt sat av, mens Hauch alene kørte videre til Viborg. Den bil var det vist værd at sætte på museum, om den eksisterer endnu.

En dag i vandrehallen kunde en av Holdgaards politiske modstandere trods alt ikke dy sig: »Hauch *kørte* nu alligevel med dig ved den lejlighed, Holdgaard — det var jo Hauchs bil!« »Ja,« svarede Holdgaard, »det gjorde han godt nok — men turen gik jo da *til Ikast!*«

Hvem der så end havde kørt med den anden, de 2 H'ers enighed blev det tryk på knappen, som satte »kanslergadeforliget«s indviklede maskineri i gang og førte til overenskomsten mellem regeringspartierne og Venstre.

»Marquisen av Give«.

Holdgaard var altid meget omhyggelig med sin person. Der var noget fornemt over hans fremtoning, og han forstod at pleje det. Faa havde som han sit ydre med sig. Han vidste det udmærket, men lod sig ikke friste til at bluffe sig frem i en snæver vending. Zahle kaldte ham i sine mindeord »en sand dansk adelsmand« både i det ydre og av karakter. Ved en tidligere lejlighed havde Zahle rammende sagt om ham og Niels Frederiksen, formanden for statens jordlovsudvalg: »Der er den forskel på de to, at Holdgård *ligner* en departementschef, men han er husmand. Niels Frederiksen *er* departementschef, men han *ligner* en husmand.«

Ikke for ingenting fik han tilnavnet »marquisen av Give«! Skønt egentlig havde han mere lighed med en engelsk lord, hvad også englænderne selv syntes, når han kom med handelsdelegationerne til London. De havde meget vanskeligt ved at forstaa, at han var repræsentant for

husmændene og selv en husmand. Etikettens regler overholdt han udadleligt og tilsyneladende uden besvær.

En lille anerkendelse av det indtryk, hans skikkelse gjorde på fremmede, fik han en morgen, han sad og spiste sin breakfast på det luxuriøse Grosvenor House hotel i London. En herre nærmer sig ærbødigt, beder undskylde og spørger: »Are you Mr. Henry Ford?« Hvortil Holdgaard på sit modersmål svarede: »Nej, a er Mr. Holdgaard fra Ikast!« For eftertiden gik han på hotellet under navnet Henry Ford, og helt ked av den titulatur har han næppe været.

Hjem.

En dag i august 1936 kom Jens Holdgaard ind på kontoret til sin mangeårige ven og arbejdsfælle, Niels Frederiksen. Han kom for at meddele ham sin beslutning om at opgive sin plads i det udvalg, hvor han havde haft sit kæreste virkefelt. Intet under, at han var tung i sindet den dag. »Jeg saa ham,« fortæller Niels Frederiksen, »gå frem og tilbage i mit kontor, og for første gang så jeg rigtig, hvor træt og opslidt min gamle ven var.«

Som den dygtige forhandler Holdgaard var, havde han haft det valgsprog ikke at læsse mere på vognen, end han kunde køre hjem. Nu havde han kanske alligevel læsset for meget på sin egen vogn. De mange hverv sled, når de skulde passes så samvittighedsfuldt og nidkært, som han krævede det av sig selv. For ham gik de tusind hjems lykke fremfor alt. Den var nok en mands kraft værd.

Årebetændelse med tilstødende blodpropper lagde ham på dødslejet. Han var selv fuldt klar over, hvad der forestod. Og med en forbavsende styrke gjorde han sig fri av alt det, der havde været hans livs arbejde. Nu skulde

sindet udelt samles om sjælens frelse, den han siden ungdommens oplevelse havde troet på og i sin manddoms gerning havde arbejdet på, som hans tro bød ham. Den 28. oktober 1936 døde han.

På begravelsesdagen vajede flaget foran hans hjem i Ikast på hel stang. Sådan havde han selv ønsket det. »Du må ikke græde,« havde han kort før sin død sagt til sin hustru, »for jeg er meget træt, og jeg er glad for nu at fare herfra ind til glæden og freden i evigheden. Derfor må I ikke holde nogen sørgefest for mig, når jeg er borte, men du skal hejse flaget helt til tops.«

Sådan tog Holdgaard døden. Mandig og fuld av tro på sin Gud og sin sag var han gået gennem livet. Mandig og fuld av tro gik han gennem døden.

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

2. AARGANG

2. Hefte indeholder:

Danske Hofpræster. Af Professor, Dr. theol. P. G. Lindhardt.

Karl den Tiende Gustav og Ove Juul. Af D. S. Copmann.

Carl Fredrik Pechlin. Af Svend Bay-Schmith.

Johannes Ewald 1743—1943. Af Højskolelærer, cand. polit. Johannes Rosendahl.

Jens Holdgaard, de danske Husmænds Fører. II.
Af Højskolelærer, cand. mag. Jørgen Jessen.

Udkommer i 4 aarlige Hefter à gennemsnitlig 96 Sider. Pris pr. Hefte Kr. 1,50, Kr. 6,00 pr. Aargang. Abonnement kan tegnes i alle Brugsforeninger eller paa Postkontorerne og er bindende for en Aargang, hvorefter Tilsendelsen fortsættes, indtil Opsigelse sker.

Nr. 67 1.50 Kr.